

Jaarverslag 2019

*Samen voor mooie en
duurzame provincies*

 **de natuur en
milieufederaties**

Al 24 jaar steun van de Postcode Loterij

Tijdens het jaarlijkse Goed Geld Gala maakt de Nationale Postcode Loterij bekend welke bedragen zij doneren aan goede doelen. Dankzij de deelnemers van de Postcode Loterij gaat er in 2020 ruim 376 miljoen euro naar 123 goede doelen die zich inzetten voor mens en natuur. De Natuur en Milieufederaties horen al sinds 1996 bij de goede doelen die op een bijdrage mogen rekenen.

De Natuur en Milieufederaties ontvangen dit jaar opnieuw een vaste bijdrage van 2,25 miljoen euro van de Postcode Loterij: een aanzienlijk bedrag waar wij ontzettend blij mee zijn.

10 miljoen bomen

In het najaar van 2019 vielen we ook nog eens extra in de prijzen, toen bekend werd gemaakt dat Plan Boom mede dankzij de Postcode Loterij van start kon gaan. Met een extra schenking van 2,25 miljoen euro gaan we de komende vier jaar in heel Nederland 10 miljoen bomen planten. “Plan Boom geeft iedereen de kans om direct iets bij te dragen voor het klimaat door mee te doen aan het planten van deze bomen. Daarom ben ik er zo trots op dat we dit plan, samen met een brede coalitie van partners, dankzij de bijdrage van de Postcode Loterij nu kunnen gaan realiseren”, licht een enthousiaste Netwerkdirecteur Annie van de Pas toe. De Natuur en Milieufederaties zijn de Postcode Loterij en alle deelnemers enorm dankbaar voor hun bijdrage. Met hun steun kunnen we ons blijven inzetten voor mooie en duurzame provincies.

Op de foto (v.l.n.r.): Sonja Sars (Netwerksecretaris), Postcode Loterij ambassadeurs Winston Gerschtanowitz en Gaston Starreveld, Annie van de Pas (netwerkdirecteur) en Postcode Loterij-ambassadeur Martijn Krabbé
– Foto: Roy Beusker Fotografie

Inhoudsopgave

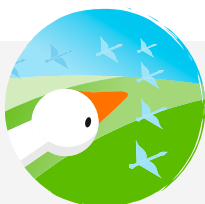
	Al 24 jaar steun van de Postcode Loterij	2
	Facts & figures 2019	4
	Voorwoord	5
1	De activiteiten van de Natuur en Milieufederaties in 2019	6
	Hoe werken we?	6
	Waar werken we aan?	7
	1.1 Duurzame energie en energiebesparing	7
	1.2 Circulaire economie	11
	1.3 Natuur, landschap en landbouw	14
	1.4 Communicatie/profileringsprojecten	18
	1.5 Activiteiten van het bestuur en stafbureau	19
	1.6 Activiteiten van de Raad van Toezicht	22
	1.7 Toekomstparagraaf	23
	1.8 Hoofdpunten meerjarenbeleidsplan	25
	1.9 Begroting 2020	26
2	Algemene informatie over de organisatie	27
	2.1 Doelen en profiel van De Natuur en Milieufederaties	27
	2.2 Vertaling van de doelstelling in visie, beleid en strategie	28
	2.3 Bestuursstructuur van De Natuur en Milieufederaties	29
	2.4 Risicoparagraaf	30
3	De financiële positie van de Stichting	31
	3.1 Staat van Baten en Lasten	31
	3.2 Balans en beleid t.a.v. reserves	32
4	Verantwoordingsverklaring	33
	Bijlagen	34
	Bijlage 1 Verantwoordingsverklaring van het bestuur van Stichting De Natuur en Milieufederaties	34
	Bijlage 2 Leden Bestuur en Raad van Toezicht	38
	Bijlage 3 Nevenfuncties Bestuur van Stichting De Natuur Milieufederaties in 2019	39
	Deel II Financieel jaarverslag	41
5	Jaarrekening 2019	42
	5.1 Balans per 31 december 2019	42
	5.2 Staat van baten en lasten over 2019	43
	5.3 Kasstroomoverzicht 2019	44
	5.4 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling	45
	5.5 Toelichting op de balans per 31 december 2019	46
	5.6 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2019	51
	5.7 Specificatie en verdeling kosten naar bestemming	57
6	Overige gegevens	60
	6.1 Vaststelling en goedkeuring	60
	6.2 Statutaire bepaling resultaatbestemming	60
	6.3 Resultaatbestemming	60
	6.4 Gebeurtenissen na balansdatum	60
	6.5 Controleverklaring	61
7	Bijlagen financieel jaarverslag	64
	7.1 Overzicht betalingen in 2019 van de Stichting De Natuur en Milieufederaties aan de twaalf provinciale Natuur- en Milieufederaties	64

Impact van

De Natuur en Milieufederaties

Insights 2019

Bereik

1.116 aangesloten
lokale groepen en organisaties

82.141

82.141 bezoekers
aan de 982 georganiseerde
activiteiten

752.248 mensen
online bereikt en ruim
7000 keer in de media

Versterken
maatschappelijk
middenveld

22.276 adviezen
gegeven aan burgers en
lokale organisaties

163 netwerken
opgezet, aan 478 netwerken
deelgenomen

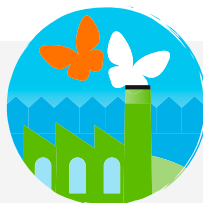

**1.274 maatschappelijke
initiatieven**
ondersteund en 563 initiatieven
helpen opstarten

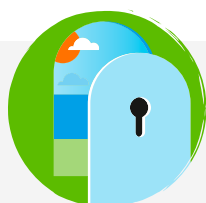
Verduurzamen
bedrijven

715 bedrijven advies gegeven
over duurzame bedrijfsvoering

204 bedrijven
helpen verduurzamen

1.763 bedrijven
toegang gegeven tot een breed netwerk
voor kennisuitwisseling over duurzaamheid

Verduurzamen
overheid

Bij 671 beleidsontwikkeltrajecten
betrokken en hierbij 186 organisaties
vertegenwoordigd

155 zienswijzen ingediend,
waarvan 55% overgenomen

123 concrete plannen
voor beleidsuitvoering ontwikkeld
waarvan 65% in praktijk gebracht

Voorwoord

Op het moment dat ik dit voorwoord schrijf, is de wereld in de ban van het coronavirus. De maatregelen die worden genomen in Nederland en de rest van de wereld zijn ongekend. We bevinden ons in een uitzonderlijke situatie met veel onzekerheden over de toekomst; over onze gezondheid en die van onze naasten, over de sluiting van winkels en scholen, over onze economie. En natuurlijk ook over de toekomst van onze klimaatplannen en de positie en kracht van natuur en milieuorganisaties.

Wel kunnen we vaststellen dat we in 2019 een hele goede inhoudelijke basis hebben gelegd om een concrete bijdrage te leveren aan onze klimaat- en natuurdoelen in Nederland. Wij kijken terug op een fantastisch 2019 waarin we heel veel activiteiten hebben kunnen ontplooiën om onze doelen te bereiken en een basis hebben gelegd voor de komende jaren.

In 2019 hadden we een unicum: maar liefst 2 extra projecten zijn toegekend door de Postcode Loterij. Op 28 februari kregen we tijdens RTL 4 live te horen dat ons project Energietuinen toegekend werd. Op 27 september tijdens de klimaatmars in Den Haag verraste de Postcode Loterij ons met een mooie cheque voor ons Plan Boom! Twee prachtige projecten waar we in 2019 mee gestart zijn en waar we de komende jaren steeds meer resultaten van gaan zien.

We hebben hard gewerkt aan het mee ontwikkelen van de Regionale Energie Strategieën (RES) waar de federaties in 30 RES-regio's aanhaakten of (nog) aanhaken. Als partner in de 'Participatiecoalitie' maken we ons hard voor het realiseren van 50% lokaal eigendom en een goede landschappelijke inpassing van duurzame energie. 2019 was ook het jaar van het 'PAS' (Programma Aanpak Stikstof) waardoor overheden gedwongen werden maatregelen te nemen om de neerslag van stikstof in natuurgebieden te beperken. Ook hebben we in 2019 veel gedaan op natuurinclusieve landbouw en op landbouw en klimaat. Zo hebben we een project voor pilotprojecten met de koolstofbank (veenweide) ontwikkeld, een mooie manier om CO₂-uitstoot in de landbouw te verminderen. Ook hiervoor hebben we eind 2019 externe financiering kunnen vinden. Daarnaast doen we steeds meer op het versnellen van een circulaire samenleving, en realiseren steeds meer federaties doelen op dit thema. Vooral vanuit onze verbindende rol en ons brede netwerk knopen wij onderdelen van de keten aan elkaar om de cirkel tussen bedrijven, overheden, consumenten en andere stakeholders te sluiten.

Matthijs Nijboer

Voorzitter de Natuur en Milieufederaties

1 De activiteiten van de Natuur en Milieufederaties in 2019

Hoe werken we?

Om onze doelen te bereiken zetten we in op een aantal pijlers: het versterken van het maatschappelijk middenveld dat zich inzet voor een duurzame samenleving, het aanjagen van duurzaam overheidsbeleid en het versnellen van een duurzame bedrijfsvoering. Daarnaast voeren we eigen projecten uit.

Het versterken van het maatschappelijk middenveld doen we door inhoudelijke, procesmatige en juridische ondersteuning te geven aan onze lid-organisaties (lokale initiatieven en groepen) en bewoners. Sterke (vrijwilligers)organisaties en initiatieven kunnen meer resultaten bereiken door netwerken en kennisdeling.

We stellen onze netwerken open en verbinden partijen (bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties) om samen grotere stappen te kunnen zetten richting een duurzame economie. Deze samenwerkingen bieden een platform om draagvlak te creëren en uit te breiden. Door deze activiteiten is meer kennisuitwisseling over natuur en milieu-issues mogelijk. Hiermee werken we aan bewustwording over duurzaamheid.

We adviseren bedrijven over hoe zij duurzaamheid in de praktijk kunnen brengen waardoor duurzame bedrijfsprocessen eerder en sneller worden geïmplementeerd. Voorbeelden hiervan zijn energiescans en het Servicepunt Circulair.

We behartigen de belangen van natuur en milieu in de provincies, onder andere door het beïnvloeden van beleid van met name lokale en provinciale overheden, en door bij te dragen aan (de versnelling van) de

uitvoering van dit beleid. Hierbij vertegenwoordigen we vaak lokale en regionale natuur- en milieuorganisaties. Op deze manier dragen we bij aan beleid dat een duurzame samenleving bevordert. Steeds vaker worden we betrokken aan het begin van een beleidsproces; vaak om input te geven over het organiseren van draagvlak en participatie bij bijvoorbeeld groot-schalige duurzame energieprojecten.

Door deze activiteiten hebben we invloed op de beleidsontwikkeling op lokaal en provinciaal niveau en dragen we, samen met andere partijen, significant bij aan het vormen, versnellen en uitvoeren van beleid.

Om de impact van onze activiteiten te meten voeren we jaarlijks een impactonderzoek uit. In dit onderzoek wordt gekeken naar de meetbare resultaten en effecten (kwantitatief en kwalitatief) van onze activiteiten in 2019. Door de aard van het werk, en de complexe netwerkomgeving, zijn successen afhankelijk van veel factoren. Het impactonderzoek focust daarom op de directe effecten en resultaten van de activiteiten. Voor onze landelijke prioriteiten hebben we een Theory of Change (ToC) opgesteld. Deze zijn verkort opgenomen in dit jaarverslag. Tevens zijn per prioriteit de belangrijkste outputgegevens van 2019 opgenomen. De impactmeting gaat over de activiteiten van de 12 federaties in de provincies.

Waar werken we aan?

1.1 Duurzame energie en energiebesparing

We werken aan een samenleving die zo weinig mogelijk en in ieder geval duurzame energie gebruikt. Om dit te bereiken ondersteunen we initiatieven van burgers en bedrijven die duurzame energie willen opwekken en/of energie willen besparen, creëren we draagvlak voor een duurzame energievoorziening en stimuleren we overheden en bedrijven om te werken aan energieneutraliteit.

In 2019 hebben we veel tijd en energie gestoken in de activiteiten van de Participatiecoalitie, een samenwerkingsverband dat voortgekomen is uit het Klimaatakkoord. De Participatiecoalitie wordt gevormd door vijf maatschappelijke organisaties: De Natuur en Milieufederaties, HIER, Energie Samen, Buurkracht en LSA bewoners. In het najaar van 2019 is de Participatiecoalitie officieel van start gegaan waarbij vooral gewerkt werd aan het vormgeven van de samenwerking en het genereren van naamsbekendheid. Vanuit de Participatiecoalitie wordt ingezet op het borgen van de participatie van de omgeving bij grootschalige duurzame energie-opwekprojecten, een goede landschappelijke inpassing en het verankeren van 50% lokaal eigendom bij nieuwe grootschalige duurzame energieprojecten. We werken hieraan binnen het proces van de Regio-

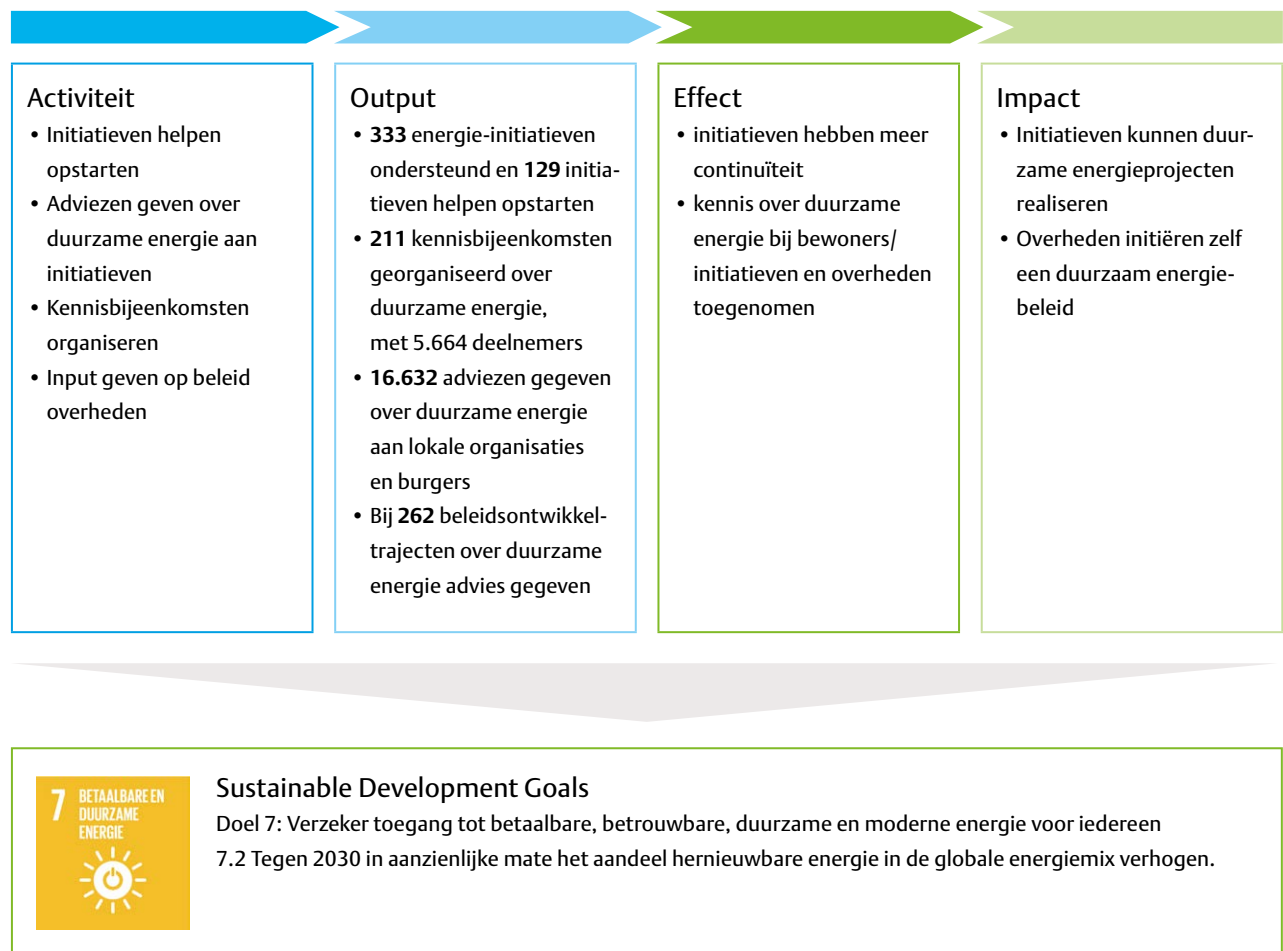
nale Energie Strategieën, waarbij de NMF's in iedere provincie aan tafel zullen zitten om mede vorm te geven aan participatie en landschappelijke inpassing. Daarnaast beoogt de Participatiecoalitie 150 buurtinitiatieven te ondersteunen en begeleiden richting het aardgasvrij maken van hun wijk.

Ons projectvoorstel 'Energietuinen' is begin maart 2019 toegekend door de Nationale Postcode Loterij. Energietuinen combineren grootschalige opwek van duurzame energie met natuur en biodiversiteit, recreatie en educatie, in een mooi en integraal ontwerp. Er wordt gewerkt aan drie Energietuinen: in Drenthe, Overijssel en Utrecht. Binnen het project wordt samengewerkt met Wageningen University & Research om te komen tot een ontwerp waarbij biodiversiteit kan herstellen en verder ontwikkelen.

In 2019 ging de Participatiecoalitie officieel van start, waarbij we de participatie van de omgeving bij grootschalige duurzame energie-opwekprojecten borgen.

Hieronder op hoofdlijnen de werkzaamheden van de 12 federaties op het thema Energie in 2019 en hoe deze bijdragen aan het bereiken van de sustainable development goals:

Landelijke projecten

Ondersteuning energie-initiatieven

Looptijd	Start oktober 2013, doorlopend project
Begroting	€ 59.600
Deelnemers	Alle Natuur en Milieufederaties
Doel	Collectieven en burgers in positie brengen om een duurzame energiehuishouding te realiseren. De energietransitie versnellen door lokale energie-initiatieven te ondersteun en aan te jagen. Gezamenlijke communicatie en uitwisseling van 12 energieprogramma's zodat dienstverlening aan initiatieven optimaal is en de professionaliteit van initiatieven versterkt wordt.

In 2019:

- ▶ Zijn door de federaties 333 lokale energie-initiatieven actief ondersteund.
- ▶ Hebben we 129 nieuwe lokale projectinitiatieven helpen opstarten.
- ▶ Hebben de federaties 211 kennisbijeenkomsten over duurzame energie georganiseerd met ruim 5.664 deelnemers.
- ▶ Verzorgen de federaties bij diverse Regionale Energiestrategieën (RES'en) de inbreng vanuit de groene sector en de bewoners. In Gelderland zijn bijvoorbeeld in zes regio's gespreksavonden georganiseerd voor de achterban van de GNMF en in Drenthe zijn masterclasses gegeven voor raadsleden. Zo hebben we in meer provincies onze invloed laten gelden.
- ▶ Hebben de federaties ook via interne bijeenkomsten gezorgd voor landelijke spreiding van kennis, onder andere door het organiseren van een aantal bijeenkomsten voor de leden van de Participatiecoalitie zoals op 24 juni de kennismakingsbijeenkomst voor de coalitie in Amersfoort.

Eén van de eerste Energietuinen van ons land komt ten noorden van Wijhe in Overijssel. Het gebied dat bestemd was als bedrijventerrein wordt nu ingericht als landgoed met onder andere een zonnepark, een voedselbos en een boomgaard.

Opvolging Green Deal Participatie van de Omgeving bij Duurzame Energieprojecten

Looptijd	Voortgekomen uit WoL vanuit 2016, liep door tot in 2019
Begroting	€ 8.320
Deelnemers	Natuur en Milieufederaties: Overijssel, Utrecht, Gelderland. Alle 12 NMF's zijn afzender van opgeleverde producten.
Doel	Participatieprocessen verbeteren bij inpassen duurzame energieprojecten

In 2019:

- ▶ Is de checklist 'Natuurbelangen bij Grondgebonden zonneparken' ontwikkeld en verspreid.
- ▶ Is de handreiking voor gemeenten 'Wind- en zonneparken realiseren samen met inwoners' ontwikkeld en verspreid.
- ▶ Is het Manifest 'Samenwerking energiecoöperaties en agrarische grondeigenaren' opgesteld en verspreid.
- ▶ Is coördinatie vormgegeven tussen de 27 partijen die de Green Deal ondertekenden, en werd de stuurgroep van de Green Deal voorgezeten.

Daarnaast hebben we in 2019 sponsoring gekregen voor een aantal kleine werkzaamheden rondom energietransitie en aardgasvrije wijken van Stedin en Alliander.

Energietuinen

Looptijd	1 april 2019 t/m 31 december 2023
Begroting	€ 1.650.000 (totale periode)
Deelnemers	Natuur en Milieufederaties in Drenthe, Overijssel, Brabant en Utrecht
Doel	Het realiseren van drie Energietuinen waarbij grootschalige opwek van duurzame energie samengaat met natuur en biodiversiteit, recreatie en educatie, in een mooi en integraal ontwerp.

In 2019:

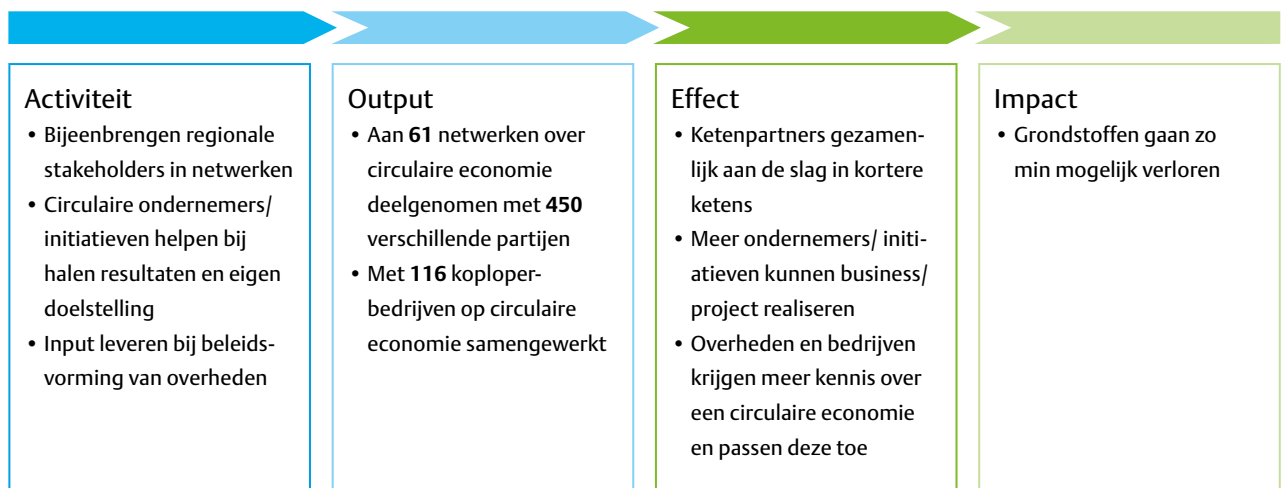
- ▶ Is gewerkt aan de drie pilotlocaties waar samen 40 MW opgesteld vermogen gerealiseerd kan worden, voldoende elektriciteit voor ruim 10.000 huishoudens met ruimte om 55 ha maatschappelijke functies in te vullen, zoals natuurontwikkeling, recreatie en educatie.
- ▶ Is het 'vlekkenplan' gereed gemaakt voor drie Energietuinen.
- ▶ Zijn in Assen-Zuid en Wijhe de SDE+ subsidies toegekend.
- ▶ Is het logo en de huisstijl voor Energietuinen Nederland ontwikkeld.
- ▶ Zijn via diverse media ruim één miljoen mensen bereikt.
- ▶ Heeft de eerste 'Energietuinier' zich aangemeld.
- ▶ Is er belangstelling van drie nieuwe gemeenten en drie commerciële ontwikkelaars in andere provincies naar aanleiding van mediaberichten.
- ▶ Is het Limburgse burgerinitiatief in Griendtsveen toetreden tot het lerende partnernetwerk van Energietuinen Nederland.

1.2 Circulaire economie

We willen de ecologische voetafdruk van Nederland verkleinen door de economie circulair te maken. We proberen productieketens te sluiten door partijen aan elkaar te koppelen, bijvoorbeeld rondom stadshout. En we creëren draagvlak voor circulaire producten en brengen vraag en aanbod bij elkaar.

Hieronder op hoofdlijnen de werkzaamheden van de 12 federaties op het thema Circulaire economie in 2019 en hoe deze bijdragen aan het bereiken van de sustainable development goals:

Sustainable Development Goals

Doel 12: Verzekeren duurzame consumptie-, en productiepatronen

12.5 Tegen 2030 de afvalproductie aanzienlijk beperken via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik.

12.7 Duurzame praktijken bij overheidsopdrachten bevorderen in overeenstemming met nationale beleidslijnen en prioriteiten.

12.8 Tegen 2030 garanderen dat mensen overal beschikken over relevante informatie over en zich bewust zijn van duurzame ontwikkeling en levensstijlen die in harmonie zijn met de natuur.

Landelijke projecten

Circulaire economie

Looptijd	Januari 2019 t/m december 2019
Begroting	€ 55.800
Deelnemers	Alle Natuur en Milieufederaties
Doel	De transitie naar een Circulaire Economie stimuleren.

In 2019:

- ▶ Hebben we het landelijke expertteam CE verder doorontwikkeld. Gedurende het jaar participeerden (bijna) alle federaties met een medewerker CE. Het expertteam werkt aan 3 zaken: kennisdeling en communicatie, landelijke en regionale positionering NMF's op CE en gezamenlijke projectontwikkeling. Daarvoor hebben onder meer 3 landelijke sessies plaatsgevonden. Tijdens deze sessies is de Theory of Change verder doorontwikkeld en verbonden met de activiteiten uit de regio. Verder vond kennisdeling plaats over regionale ontwikkelingen en zijn afspraken gemaakt om deze projecten ook in andere federaties te implementeren. Diverse sprekers zijn uitgenodigd bij deze sessies, zoals medewerkers van PBL, RVO en N&M. Daarmee is het netwerk versterkt en zijn kansen verkend vanuit buiten over de rol en meerwaarde van de NMF's op het gebied van circulaire economie.
- ▶ Tevens zijn diverse netwerk- en acquisitiesprekken gevoerd en offertes geschreven. Gesprekken vonden plaats met onder meer VNG, IPO en rijksoverheden, maar ook met verschillende bedrijven. Dit heeft onder meer geleid tot een Europese opdracht (Horizon2020), waarbij de NMF's participeren in een consortium: Allthingsbio. Dit project gaat in 2020 van start.
- ▶ Begin 2019 is het servicepunt gelanceerd: Het servicepunt heeft een landelijke dekking en heeft als doel consumenten te informeren, en bewonersinitiatieven en initiatiefnemers te ondersteunen om hun doelstellingen te behalen. Tevens zorgt het voor koppeling van vraag en aanbod. Door dit digitale servicepunt zijn de NMF's landelijk beter zichtbaar en beter te vinden op dit thema voor zowel initiatiefnemers als beleidsontwikkelaars. Gedurende het jaar hebben we het servicepunt doorontwikkeld. Iedere federatie werkt zelf aan het up to date houden van het servicepunt en zorgt voor voldoende content, onder leiding van een landelijke projectleider.
- ▶ De NMF's hebben in het najaar 2019 meegedaan aan de regiobijeenkomsten, georganiseerd door de rijksoverheid, specifiek voor gemeenten. Middels een filmpje is daarbij onze rol onder de aandacht gebracht bij alle regionale overheden en hebben we onze visie onder de aandacht kunnen brengen.
- ▶ In 2019 hebben de NMF's ook meegewerkt aan een Europees project om luiers in de regio Amsterdam te recyclen. De NMF's voeren binnen het project een verdiepende studie uit naar het draagvlak en de mogelijke partijen die een keten kunnen gaan vormen rondom de luiერrecycling in Amsterdam. Vervolgens staan wij ook aan de lat om het draagvlak te realiseren in de regio. De uitvoering loopt door tot 2021.

Stadshout

Looptijd	Januari 2019 t/m december 2020
Begroting	€ 22.900
Deelnemers	Natuur en Milieufederaties: Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland
Doel	Kennisuitwisseling organiseren tussen gemeenten, lokale initiatieven en ondernemers over kansen voor circulair gebruik van stadshout.

In 2019:

- Organiseerden we een bijeenkomst waar 7 stadshoutorganisaties uit Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht aanwezig waren, aangevuld met andere ondernemers, ambtenaren van gemeentes, RVO en federatiemedewerkers. Samen gingen we in gesprek over de successen en de uitdagingen die je tegenkomt bij het werken met hout uit de stad.
- Ondersteunden we drie stadshoutorganisaties bij de uitdagingen die zij in hun verschillende stadia tegengekomen zijn.
- Organiseerden we een succesvol bezoek van de wethouders duurzaamheid van Amsterdam aan Stadshout Amsterdam.
- Maakten we een start met het opzetten van een digitale samenwerkingsruimte om stadshoutinitiatieven digitaal gemakkelijk met elkaar te verbinden.

Met de Zeeuwse Klimaatmars in maart 2019 nam ZMf, in navolging van de landelijke klimaatmars, het initiatief om op een vreedzame, ludieke manier aandacht te vragen voor een sociaal rechtvaardig en ambitieus klimaatbeleid.

1.3 Natuur, landschap en landbouw

Van oudsher beïnvloeden wij het beleid van lokale en provinciale overheden op ruimtelijke en gebiedsontwikkelingen. Denk bijvoorbeeld aan de aanleg van provinciale wegen op een manier waarop natuur en landschap niet aangetast worden, of om ervoor te zorgen dat grootschalige duurzame energieopwekking (zon- en windparken) goed in het landschap passen. Alle ontwikkelingen in de omgeving zouden vanaf 2021 gaan landen in de omgevingswet (de invoering is recent wederom uitgesteld, nieuwe ingangsdatum is nog niet bekend). Deze wet zorgt voor een fundamentele wijziging van ons omgevingsbeleid. De Omgevingswet zal veel consequenties hebben voor de natuur en milieubeweging omdat van overheden wordt verwacht dat ze aan het begin van besluitvormingsprocedures afstemmen met maatschappelijke partners. Daar liggen kansen maar in toenemende mate is er zorg of het belang van natuur en milieu niet ondersneeuwt in de integrale afweging. We trekken hierin zoveel mogelijk op met andere lokale en regionale partijen om zo onze krachten te bundelen.

We willen het landschap en de natuur in Nederland beschermen en ontwikkelen. Hiervoor ondersteunen we initiatieven van burgers en bedrijven die zich bijvoorbeeld inzetten voor biodiversiteit in de eigen omgeving. Met de ambitie om Natuurinclusieve landbouw (NIL) te ontwikkelen zoeken we naar optimale inpassing en toepassing van biodiversiteit in het landbouwproductieproces. Want biodiversiteit is niet alleen nodig voor landschap, milieu en natuur, maar ook voor een gezonde, rendabele landbouw op de lange termijn. Tegelijk groeit ook bij het publiek het bewustzijn dat een goede balans tussen productie en natuur in de landbouw noodzakelijk is en dat ook zij – burgers én consumenten - daar een (financiële) verantwoordelijkheid hebben.

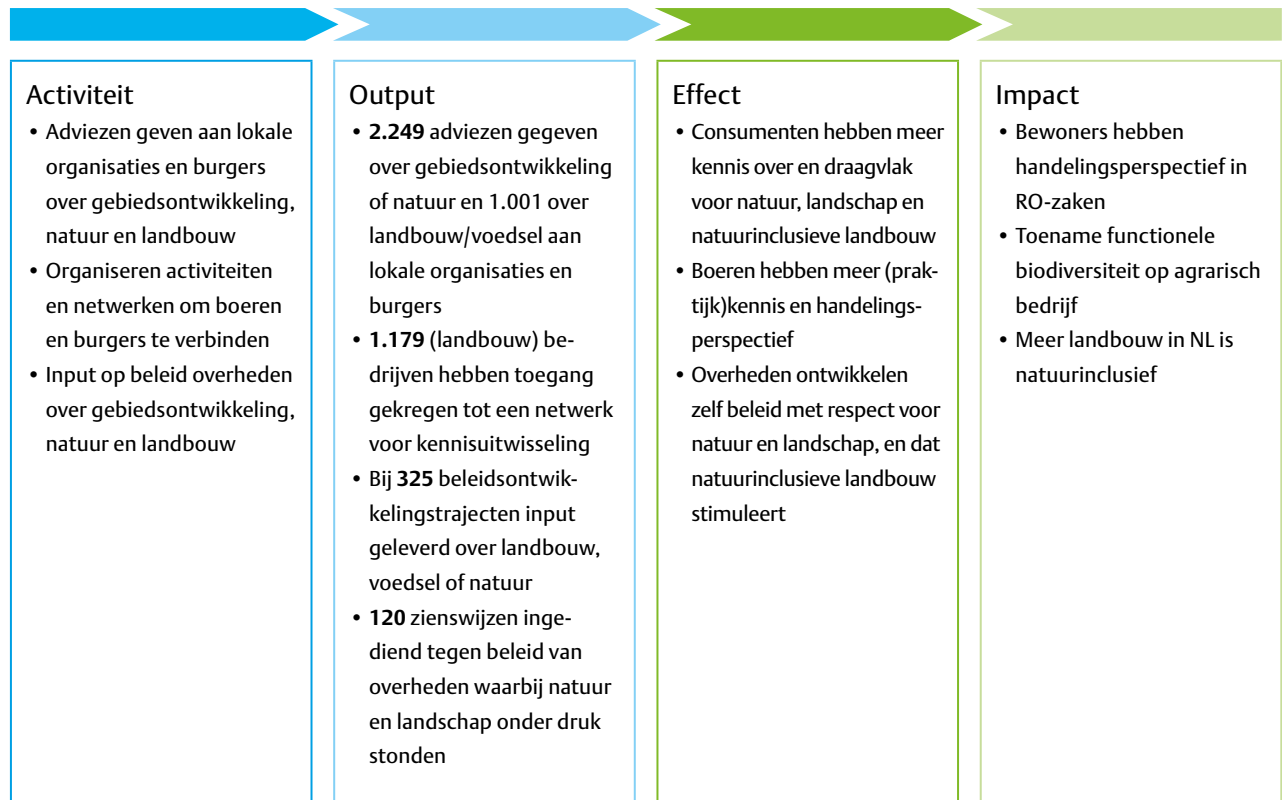

In 2019 lanceerden de NMF's de GoodFoodClub. Een campagne waarbij alle federaties samenwerken om het aandeel duurzaam voedsel in de provincies te vergroten. Op www.goodfoodclub.nu vind je alle duurzame aanbieders en evenementen op een rij.

In 2019 hebben we onze inhoudelijke aanpak van Natuurinclusieve landbouw (NIL) gezamenlijk verkend. We hebben eerste stappen gezet op kennisdeling, het delen van goede voorbeelden en het ontwikkelen van projecten. Op het landelijke speelveld speelden in 2019 een aantal actuele en urgente dossiers als het PAS (stikstofproblematiek) en het deltaplan biodiversiteit. Op diverse niveaus in de provincies en in het landelijk speelveld dragen we hieraan bij. We willen meer partijen aan ons binden uit de voedselbeweging en bewustwording voor de noodzaak van de voedseltransitie creëren. In 2019 zijn we daarom gestart met de 'GoodFoodClub'.

Tot slot ontwikkelden we in 2019 het 'Plan Boom' waarbij we in de komende vier jaar 10 miljoen bomen willen gaan aanplanten in Nederland. Het project werd tijdens de Klimaatstaking op 27 september in Den Haag toegekend door de Postcode Loterij. Het project gaat in 2020 officieel van start, maar genereerde in 2019 al veel (media)-aandacht. Daarom is eind 2019 een eerste plantactie georganiseerd waarbij 2000 bomen de grond in gingen.

Hieronder op hoofdlijnen de werkzaamheden van de 12 federaties op het thema Natuur, landschap en landbouw in 2019 en hoe deze bijdragen aan het bereiken van de sustainable development goals:

Sustainable Development Goals

Doel 15: Bescherm, herstel en bevorder het duurzaam gebruik van ecosystemen, beheer bossen duurzaam, bestrijd woestijnvorming en landdegradatie en draai het terug en roep het verlies aan biodiversiteit een halt toe. 15.5 Dringende en doortastende actie ondernemen om de aftakeling in te perken van natuurlijke leefgebieden, het verlies van biodiversiteit een halt toe te roepen en, tegen 2020, de met uitsterven bedreigde soorten te beschermen en hun uitsterven te voorkomen.

Doel 2: Beëindig honger, bereik voedselzekerheid en verbeterde voeding en promoot duurzame landbouw. 2.4 Tegen 2030 duurzame voedselproductiesystemen garanderen en veerkrachtige landbouwpraktijken implementeren die de productiviteit en de productie kunnen verhogen, die helpen bij het in stand houden van ecosystemen, die de aanpassingscapaciteit verhogen in de strijd tegen klimaatverandering, extreme weersomstandigheden, droogte, overstromingen en andere rampen en die op een progressieve manier de kwaliteit van het land en de bodem verbeteren.

Natuurinclusieve landbouw

Looptijd	Januari 2019 - december 2019
Begroting	€ 55.100
Deelnemers	Alle Natuur en Milieufederaties
Doel	In 2030 is alle landbouw in Nederland Natuurinclusief; in 2030 is de biodiversiteit met 25% toegenomen.

In 2019:

- ▶ Is de inzet op Natuurinclusieve Landbouw (NIL) in de provincies geïnventariseerd, uitgewisseld en gestimuleerd hiermee verder te gaan.
- ▶ Is de opbrengst van de provinciale college-akkoorden voor de thema's landbouw en biodiversiteit geïnventariseerd.
- ▶ Waren we met natuurinclusieve boeren actief aanwezig op de Grüne Woche in Berlijn, met een eigen stand. Diverse nuttige ontmoetingen met handelsdelegaties, Minister Schouten en Tweede Kamerleden.
- ▶ Is de website www.landbouwmetsnatuur.nl geactualiseerd en omgezet naar de nieuwe huisstijl. De website is aangevuld met een aantal nieuwe initiatieven. De website is bedoeld ter informatie en inspiratie voor boeren.
- ▶ Waren we actief in de volgende landelijke netwerken:
 - Deltaplan Biodiversiteitsherstel als kwartiermaker en partner, waarbij we eraan hebben bijgedragen dat LNV aangehaakt is als agendalid bij kwartiermakersoverleg en het Deltaplan goed in beeld is bij het IPO.
 - Landelijke samenwerking groene organisaties t.b.v. de 'Haagse lobby'(G11): Bijgedragen aan o.a. een brief over insectensterfte en deltaplan.
 - Standpuntbepaling NMF's met focus mestbeleid. Met andere partijen afgestemd over, en zelf deelgenomen aan de regiobijeenkomsten mestbeleid en realisatiekamer. 'Goede' boeren in het boerenpanel van LNV gekregen. NMF Werkgroep mestbeleid opgericht. Overleg met N&M, NM en G11 over gezamenlijk inzet en inhoudelijke standpuntbepaling voor mestbeleid en inhoudelijke voorbereiding daarop. Brief kringlooplanbouw en mestbeleid.
 - Landelijke netwerk NIL en de Green Deal Voedselbossen.
- ▶ Met de projectleiders landbouw van de NMF's hebben we een themadag natuurinclusieve akkerbouw met excursie naar het Proefstation Open Teelten in Lelystad georganiseerd.
- ▶ Hebben we met het ministerie van LNV de publiekscampagne biodiversiteit verkend. Het ministerie heeft aangegeven hier in principe voor 2 jaar in te willen investeren. Ook toont het ministerie interesse in het project 'Biodiversiteit op je Bord' dat getrokken door Dutch Quisine en in overleg met LTO Noord wordt vormgeven.

Omgevingswet

Looptijd	Januari 2019 t/m december 2019
Begroting	€ 10.600
Deelnemers	Alle Natuur en Milieufederaties
Doel	De Natuur en Milieufederaties positioneren als de regionale spreekbuis voor natuur- en milieuvraagstukken in het kader van de Omgevingswet.

In 2019:

- ▶ Is de gezamenlijke landelijke lobby samen met andere natuur- en milieuorganisaties doorgezet door het indienen van diverse (gezamenlijke) zienswijzen en het leveren van input op de AMvB's, en een presentatie aan de Eerste kamer. Onze input betrof met name participatie, behoud van de rol van de gemeenteraad en de vergunningplicht voor toetsing aan het omgevingsplan (opvolger van het bestemmingsplan). Uiteindelijk zijn een aantal amendementen aangenomen die hierin verbetering brengen.
- ▶ Hebben we input geleverd in het proces van beïnvloeding van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), samen met andere natuur- en milieuorganisaties. We hebben ons vooral hard gemaakt om meer landelijke regie op het thema landschap en de energietransitie.
- ▶ Zijn er 2 bijeenkomsten gehouden met alle Natuur en Milieufederaties over de omgevingswet om hen te informeren over de ontwikkelingen.
- ▶ Zijn contacten onderhouden met het ministerie van BZK over de OW, met name consulterende/informerende overleggen over Omgevingsbesluit en Omgevingsregeling.

GoodFoodClub

Looptijd	Januari 2018 - december 2019
Begroting	€ 82.275
Deelnemers	Alle Natuur en Milieufederaties
Doel	Doel van de campagne is dat meer inwoners in de provincie zich gaan interesseren/kiezen voor lokaal, gezond en duurzaam voedsel en dat afzet van lokale initiatieven (uit ons netwerk) vergroot wordt door middel van het opbouwen van een community.

In 2019:

- ▶ Zijn 230 duurzame aanbieders opgenomen op www.goodfoodclub.nu. Hierop kun je als bezoeker alle duurzame aanbieders vinden bij jou in de buurt, inclusief activiteiten die plaatsvinden op het gebied van duurzame landbouw. Daarnaast bevat de website inhoudelijke informatie over voedselverspilling, natuurinclusieve landbouw, seizoensgebonden groenten, verpakkingen, gezondheid en voedsel, CO2-uitstoot en dergelijke.
- ▶ Is er een tv-spot gemaakt die in enkele provincies is ingezet.
- ▶ Had de site 13.800 bezoeken, zijn er 514.000 mensen bereikt en heeft de GoodfoodClub meer dan 1.000 social mediavolgers.

1.4 Communicatie/profileringsprojecten

Onze maatschappelijke inbedding is belangrijk voor ons. Daarom organiseren we allerlei activiteiten om bekendheid te geven aan onze activiteiten.

Nacht van de Nacht 2019

Looptijd	Januari 2019 - december 2019
Begroting	€ 40.000 + € 10.000 (externe financiering)
Deelnemers	Alle Natuur en Milieufederaties en honderden lokale organisaties
Doel	Doel is om bedrijven en gemeenten te stimuleren om duurzaam te gaan verlichten. Uitgangspunt daarbij is 'donker waar het kan en licht waar het moet'.

In 2019:

- ▶ Is de Nacht van de Nacht uitgegroeid tot een van de grootste maatschappelijke campagnes met meer dan 45.000 bezoekers en waarbij honderden organisaties uit ons netwerk, bedrijven en gemeenten samenwerken.
- ▶ Doofden zo'n 70 restaurants het licht en organiseerden zij diners bij kaarslicht.
- ▶ Werden ruim 500 activiteiten door het land heen georganiseerd.
- ▶ Blijkt dat tientallen gemeenten & bedrijven de verlichting hebben verduurzaamd.
- ▶ Grote bedrijven als Interbest en Mundu doven inmiddels de lichtreclames structureel iedere nacht.

De Natuur en Milieufederaties hebben in 2019:

- ▶ **1116** aangesloten lokale groepen en organisaties
- ▶ **982** bijeenkomsten georganiseerd, met ruim 82.000 bezoekers
- ▶ **606.889** bezoekers op de websites
- ▶ Bijna **65.000** nieuwsbriefabonnees
- ▶ Ruim **81.000** volgers en vrienden op social media
- ▶ En kwamen ruim **7000** keer in de media

1.5 Activiteiten van het bestuur en stafbureau

Tijdens een aantal eerdere toekomstverkenningen (najaar 2017 en voorjaar 2018) zijn een aantal ontwikkelpunten geformuleerd die nog steeds actueel zijn:

1. Van beleid naar uitvoering
2. Ontwikkelen ondernemerskant
3. Samenwerking met bedrijven
4. Profileren
5. Impactgericht werken

Afgelopen jaar hebben we flinke stappen gezet op het gebied van gezamenlijke acquisitie, organisatie-ontwikkeling, impact en backoffice. Al deze ontwikkelingen hebben invloed op onze onderlinge samenwerking en de positionering van de koepel. Dit was onderdeel van gesprek tijdens de heidagen in het najaar van 2019.

Tijdens de heidagen 2019 zijn een aantal concrete afspraken gemaakt rondom de uitvoering van het RES-programma en zijn actiepunten geformuleerd die voortborduren op de intensivering van de samenwerking en de ontwikkeling van de organisaties. Kern is dat we hebben afgesproken dat we bij landelijke programma's en projecten altijd zoeken naar regionaal maatwerk, maar dat de landelijke afspraken leidend zijn. Voor de uitvoering van deze projecten is de opdrachtgever de functioneel leidinggevende van de projectmedewerkers. Daarnaast gaan we kijken of we ook op één van onze andere thema's (naast Energie), de samenwerking kunnen versterken en onze impact kunnen vergroten door hier een gezamenlijke ontwikkelopgave over af te spreken. Tot slot gaan we in beeld brengen welke onderdelen van onze bedrijfsvoering we collectief zouden kunnen organiseren. Op basis van de ontwikkelingen gaan we ook kijken of onze governance nog passend is of aanpassing behoeft.

Natuur en Milieu Gelderland organiseerde een excursie naar het ecoduct Tolhuis in de Hattemerpoort. De federatie was gebiedsregisseur van Hattemerpoort, waar ruimte voor natuur is gemaakt.

Rollen en functies koepel

De koepel heeft in de zomer van 2019 een 'intern kompas' ontwikkeld. Hierin zijn een aantal rollen en functies van de koepel onderscheiden:

De blauwe blokken vormen de 'basistaken' van de koepel zoals:

- ▶ Het faciliteren van de onderlinge samenwerking door te fungeren als vraagbaak, door collega's actief met elkaar te verbinden en door het beheer van intranet;
- ▶ Het faciliteren van de landelijke projecten door het regelen van praktische zaken, ondersteuning in de administratie en het bieden van inhoudelijke ondersteuning;
- ▶ Het organiseren van de onderlinge financiering (Postcode Loterij en projecten);
- ▶ Het organiseren van themabijeenkomsten, zowel inhoudelijk als bijvoorbeeld op het gebied van communicatie;
- ▶ Het uitvoeren van het landelijk communicatiebeleid en het ondersteunen van het communicatiebeleid van de federaties met formats en voorbeelden;

- ▶ Het voorbereiden en opvolgen van de vergaderingen van het dagelijks en algemeen bestuur en de raad van toezicht;
- ▶ Het inspringen/ondersteunen bij federaties die in zwaar weer zitten.

De grootste meerwaarde van de koepel zit in de oranje blokken; hier zit de ontwikkelkracht van de gezamenlijkheid. De waardecreatie is sterk verbonden aan gezamenlijke impact en doelen. Taken die hieronder vallen zijn:

- ▶ Schakel, vertegenwoordiging of intermediair tussen de 12 en het landelijke niveau en het lokale landelijk agenderen en in beleid omzetten;
- ▶ Federaties ondersteunen in hun lokale opgaven, bijvoorbeeld door ze te helpen bij het professionaliseren van regionale acquisitie met trainingen van fondsenwervers e.d. of door formats voor projecten aan te leveren;
- ▶ Landelijk stakeholdermanagement bij diverse ministeries, landelijke bedrijven en landelijke fondsen;
- ▶ Fondsenwerving bij landelijke partijen t.b.v. een grotere gezamenlijke impact;
- ▶ Een collectieve aanpak van de ontwikkeling van ons personeel, o.a. door de projectleiderspool en andere collectieve trainingen;
- ▶ Gezamenlijke positionering en visieontwikkeling;
- ▶ Professionalisering werkwijzen (operational excellence) etc.;
- ▶ Werken aan impactgericht werken.

Concrete resultaten 2019

Klimaatakkoord en participatiecoalitie

Het klimaatakkoord heeft de eerste helft van 2019 nog een flink beslag gelegd op de capaciteit van het stafbureau. Op 5 november 2019 heeft het AB besloten het klimaatakkoord te ondertekenen. In de zomer van 2019 is de Participatiecoalitie aan de slag gegaan in de RES'en. Om dit proces goed te coördineren tussen de 12 federaties én de externe samenwerkingspartners, is een programmacoördinator RES aangesteld.

Impact

Sinds enkele jaren meten we de impact van de 12 federaties gezamenlijk. In 2019 hebben we stappen gezet om te komen van impact meten naar impact-management: inzicht krijgen in hoe we met beperkte middelen zoveel mogelijk positieve effecten / toegevoegde waarde realiseren voor mens en milieu. Om hier te komen werken we aan het 'impact-DNA' in onze organisaties. In 2019 heeft de netwerksecretaris hiervoor diverse workshops en presentaties gegeven aan federaties. Insteek is dat medewerkers zelf aan de slag gaan met 'impact' en handvaten krijgen om deze manier van werken in de eigen werkzaamheden te integreren.

Communicatie en profilering

De uitgangspunten van de landelijke communicatie vallen uiteen in twee onderdelen: profilering van de NMF's bij de beoogde landelijke doelgroepen en ondersteuning en versterking van de NMF's in de provincies. We staan sterker door ons gezamenlijk te profileren, te communiceren over elkaars successen en als eenheid naar buiten te treden. Om de afzonderlijke federaties te helpen bij een verdere professionalisering, trekken we steeds meer gezamenlijk op in de ontwikkeling van middelen. Een goed voorbeeld

daarvan is de website. Voor corporate en campagne websites is een nieuw format ontwikkeld die de meeste federaties inmiddels hebben overgenomen. Met een frisse look & feel geven we onze gezamenlijke uitstraling hiermee een nieuwe boost. Daarnaast organiseerden we kennissessies om de strategische inzet van ons gezamenlijke CRM-systeem te bevorderen en kennis over communicatietopics te vergroten.

Bedrijfsvoering stafbureau

De dagelijkse bedrijfsvoering van het stafbureau is op orde: in 2019 hebben we de jaarlijkse toetsing van het CBF met succes doorlopen en is de erkenning verlengd. In dat kader hebben we in 2019 o.a. een integriteitsbeleid opgesteld voor de koepel, wat tevens als voorbeeld kan dienen voor de federaties.

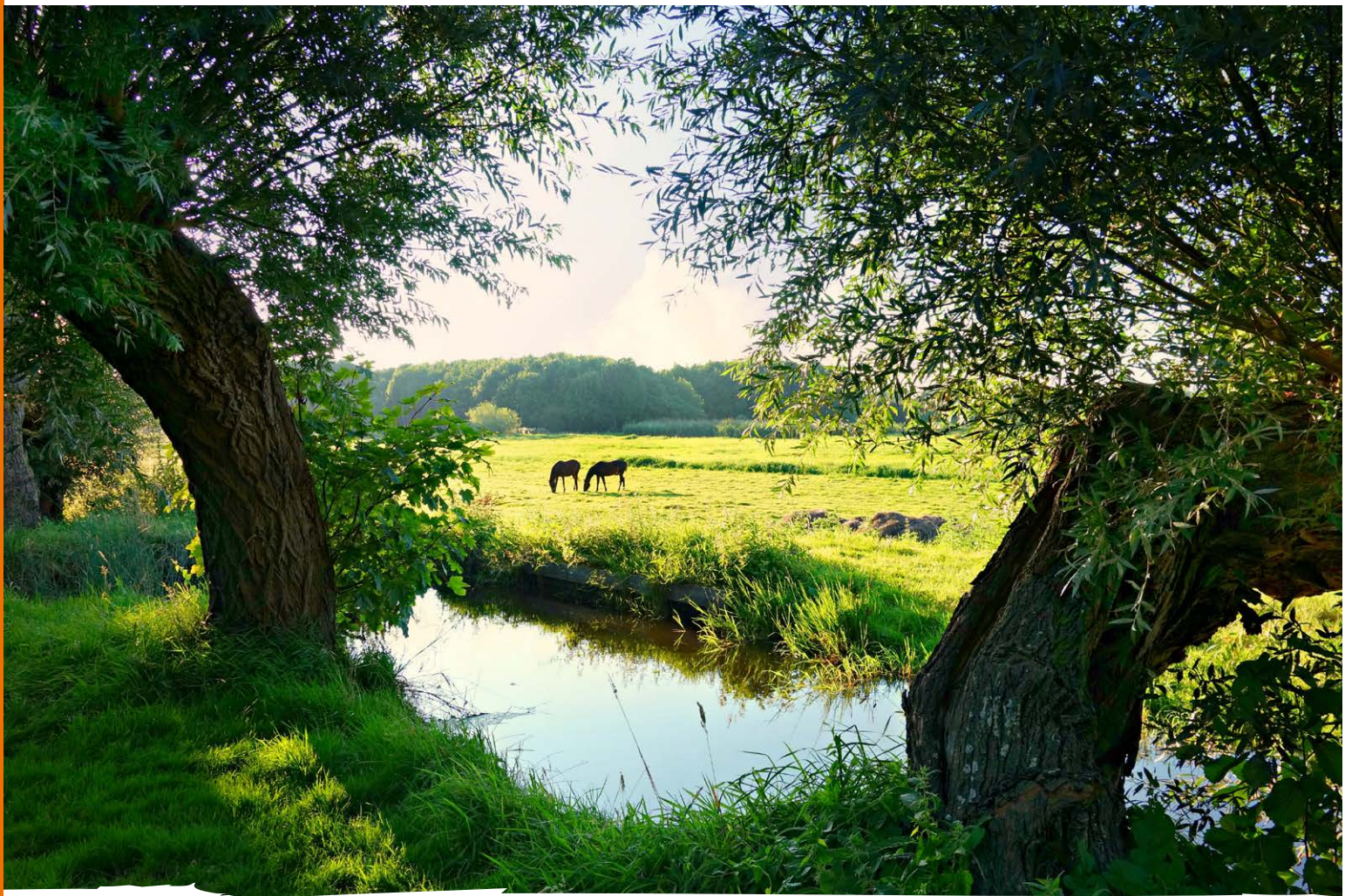
De jongerencampagne '[Watt Nou](#)' van Natuur en Milieufederatie Utrecht was een succes. In de 12 deelnemende Utrechtse gemeenten bereikten ze ruim 52.000 jongeren die hun mening konden geven over het klimaat.

Foto: Aris Willems, ROC Midden Nederland

1.6 Activiteiten van de Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht heeft, naast haar formele taken zoals beschreven in paragraaf 2.3, twee maal een informele bijeenkomst gehouden; een voorjaars- en een najaarsbijeenkomst. Deze bijeenkomsten zijn bedoeld voor reflectie en sparren van de RvT op de meer strategische onderwerpen. De voorjaarsbijeenkomst 2019 was gericht op het thema Klimaat en Energie. De stand van zaken op het Klimaatakkoord en de Regionale Energiestrategieën werd toegelicht en er werd informatie gegeven over het project

Energietuinen dat net door de Nationale Postcode Loterij toegekend was. De najaarsbijeenkomst was een gezamenlijke bijeenkomst met bijna alle AB-leden en de RvT. Tijdens deze bijeenkomst werd teruggekeken op de AB-heidagen die plaatsvonden in oktober 2019 en werd de RvT bijgepraat over de stand van zaken in de verschillende provincies. In het najaar maakten tevens twee RvT-leden deel uit van de selectiecommissie voor een nieuwe accountant en heeft de RvT de nieuwe accountant benoemd.

1.7 Toekomstparagraaf

Begin 2020 is in de hele wereld het coronavirus uitgebroken. Dit heeft geleid tot ingrijpende maatregelen in het dagelijks leven van mensen en in de economie. Voor de koepel is het nog onzeker welke invloed de crisis gaat hebben. Duidelijk is wel dat allerlei bijeenkomsten, b.v. in besluitvormingstrajecten van de RES, vertraging ondervinden of afgelast worden. Wat hiervan de invloed is op ons RES programma is nog onduidelijk. Ook zal bij een aantal activiteiten waarbij een beroep wordt gedaan op donaties van particulieren of bedrijven, zoals in ons Plan Boom, de verwachting naar beneden toe moeten worden bijgesteld.

De uitbraak van de COVID-19 pandemie zal gevolgen hebben voor de activiteiten en de projecten van de stichting. Voor onze stichting lijkt dat op dit moment voor 2020 beperkt te zijn. Een aantal activiteiten en projecten zullen enige (tijdelijke) vertraging oplopen. De COVID-19 pandemie zal geen gevolgen hebben voor de continuïteit. Een daling van de baten t.o.v. van de begrote baten als gevolg van deze pandemie zal in 2020 naar verwachting maximaal 10% zijn.

Door de bijdrage van de Postcode Loterij en andere financiers, heeft de koepel in de eerste maanden van 2020 nog geen daling in de omzet hoeven te verwerken. De projecten die in 2019 zijn geacquireerd zijn meerjarig. Naar verwachting zullen de resultaten wel pas later opgeleverd kunnen worden, maar hoeveel vertraging we op gaan lopen is op dit moment nog onzeker. Zodra daar meer duidelijkheid over is, zullen daar gesprekken met de betreffende financiers over gevoerd worden.

Algemeen

De onderlinge samenwerking en de positie van de federaties in het maatschappelijk speelveld is een continu onderwerp van gesprek in het Algemeen

Bestuur. De omgeving om ons heen verandert in rap tempo en deze veranderingen lijken ook steeds sneller te gaan. Onderwerpen zoals klimaat en stikstof kwamen een aantal jaar geleden nog nauwelijks voor op de politieke agenda, maar beheersten in 2019 een groot deel van het maatschappelijk debat. Als federaties streven we naar een grotere maatschappelijke impact en willen we onze organisaties toekomstbestendiger maken. Daar hoort ook bij flexibel en wendbaar kunnen reageren op ontwikkelingen in de omgeving. Door onze onderlinge samenwerking te intensiveren kunnen we onze gezamenlijke impact vergroten en de afzonderlijke federaties versterken.

Vooruitblik 2020

Het werkplan 2020 is in december 2019 vastgesteld in het AB en de RvT. Dit was voor het uitbreken van de coronacrisis. Zoals hierboven omschreven is de invloed van de coronacrisis voor de koepel en de samenwerking nog onduidelijk. Begin van het 2^e kwartaal zal in het Dagelijks Bestuur gesproken worden over de verschillende scenario's.

In het werkplan 2020 zijn we uitgegaan van de inhoudelijke prioriteiten van het meerjarenbeleidsplan. In 2020 ligt onze focus voor het thema duurzame energie op het opstellen en uitrollen van de Regionale Energiestrategieën (RES'en) en onze bijdrage vanuit de Participatiecoalitie hierin. Lokale participatie en een goede landschappelijke inpassing zijn hierbij onze prioriteiten. Ook in de warmtetransitie gaan wij een rol vervullen. Natuurinclusieve landbouw en biodiversiteitsherstel vormen het komend jaar het speerpunt op ons thema natuur, landbouw en voedsel. De aanpak van het PAS zal vooral gebiedsgericht gebeuren, en hierbij kunnen wij in de provincies een rol spelen. Op het thema circulair richten de NMF's zich op een circulaire beweging van onderop door (binnen

regio's) bestaande ketens circulair in te richten en nieuwe circulaire ketens te creëren.

In de landelijke projecten worden de gewenste resultaten verder geconcretiseerd. De verwachte inkomsten en de geplande besteding van de middelen aan het goede doel en aan concrete programma's en activiteiten zijn opgenomen in de begroting 2020 (zie bijlage 3 van het financiële jaarverslag).

Doorkijk naar de komende jaren

In 2020 gaan we onze nieuwe meerjarenstrategie opstellen. Duidelijk is dat we voort gaan bouwen op de analyses die we eerder hebben gemaakt over de ontwikkelingen op (middel)lange termijn en de overkoepelende strategie die hiervoor is geïdentificeerd. De heidagen van het AB in het najaar van 2019 bieden richting aan onze interne organisatieontwikkeling en intensivering van onze samenwerking. Op basis daarvan gaan we ook kijken of onze governance nog passend is of aanpassing behoeft. Leidend blijft onze eigen uitvoeringsagenda: Het realiseren van concrete impact door het bieden van oplossingen en laten zien van resultaten, waarbij we de koppeling leggen tussen inhoud en de menskant.

Financiële kansen

Door de positionering op landelijk niveau in het klimaatakkoord zijn in 2019 diverse financiële kansen verzilverd. Op dit thema kunnen we goed de koppeling tussen 'staat en straat' laten zien, die we gezamenlijk vormen. Hier zullen we de komende jaren op blijven voortbouwen en zo mogelijk uitbouwen naar onze andere thema's. Daarnaast hebben we door goede projectontwikkeling in 2019 twee toekenningen van de Postcode Loterij gekregen.

Een nadrukkelijke uitkomst van de toekomstsessies (2018) was dat we werk willen maken van sociaal ondernemerschap vanuit onze kernwaarden. We hebben in die context besloten om inhoudelijk verder te verdiepen op vormen van maatschappelijk ondernemen. De overheid blijft een belangrijke (financiële) partner voor ons. Het ontwikkelen en bestendigen van nieuwe relaties met de overheid, fondsen en het Rijk blijft een belangrijke basis.

Voor onze rol als vertegenwoordiger van natuur en milieu en zeggingskracht is behoud van onze belangenbehartigersrol een absolute voorwaarde. De bijdrage van de Postcode Loterij stelt ons mede in staat deze rol te blijven vervullen.

1.8 Hoofdpunten meerjarenbeleidsplan

In 2016 is het meerjarenplan 2016-2021 vastgesteld. Dit meerjarenbeleidsplan vormt de basis voor de jaarwerkplannen. Hierin zijn de volgende inhoudelijke speerpunten opgenomen:

De NMF's zetten zich in voor een samenleving die:

- ▶ inzet op zo min mogelijk maar in ieder geval schone energie;
- ▶ landschap en natuur beschermt en ontwikkelt;
- ▶ haar voetafdruk verkleint door de economie circulair te maken.

De ambities hebben we per thema als volgt geconcretiseerd:

Zo min mogelijk maar in ieder geval schone energie

Activiteiten 2016-2021

De federaties:

- ▶ Creëren netwerken van partijen die werken aan energieneutraliteit (in 2050).
- ▶ Ondersteunen initiatieven van burgers en bedrijven die samen energie willen opwekken en/of samen energie willen besparen.
- ▶ Creëren draagvlak voor een duurzame energievoorziening en stimuleren overheden en bedrijven om energiebesparing en duurzame energieopwekking in Nederland te verhogen.
- ▶ Ontwikkelen zelf projecten om energiebesparing of opwekken van duurzame energie mogelijk te maken.

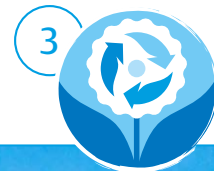

Landschap en natuur beschermen en ontwikkelen

Activiteiten 2016-2021

De federaties:

- ▶ Creëren netwerken van partijen (overheden, organisaties (waaronder TBO's) en bedrijven) die werken aan bescherming en ontwikkeling van natuur en landschap.
- ▶ Ondersteunen initiatieven van burgers en bedrijven die zich inzetten voor natuur en landschap.
- ▶ Creëren draagvlak voor en behartigen de belangen van natuur en landschap in het provinciale en gemeentelijke beleid.
- ▶ Ontwikkelen zelf projecten om natuur en landschap (dichtbij huis) te versterken.

Onze voetafdruk verkleinen door de economie circulair te maken

Activiteiten 2016-2021

De federaties:

- ▶ Brengen de impact van productie en consumptie in beeld en ontwikkelen voorstellen om de voetafdruk te verlagen.
- ▶ Koppelen partijen in de keten aan elkaar en creëren toegevoegde waarde door een integrale benadering in de levenscyclus van producten.
- ▶ Creëren draagvlak voor proces- en productinnovatie onder andere door de burger/consument hierbij nadrukkelijk te betrekken.
- ▶ Brengen vraag en aanbod bij elkaar en zorgen dat de keten zich sluit.

1.9 Begroting 2020

BATEN	Begroting	
Baten uit acties van derden:		
Nationale Postcode Loterij	2.922.000	72,47%
Subsidies van overheden	1.035.000	25,67%
Opdrachten	75.000	1,86%
Overige baten	0	0,00%
TOTAAL BESCHIKBAAR VOOR DOELSTELLING	4.032.000	100,00%
BESTEED AAN DOELSTELLING		
Bijdragen aan milieufederaties	1.416.000	35,12%
Bijdragen aan milieucentra	187.200	4,64%
Organisatiekosten stichting	344.320	8,54%
Activiteiten van de stichting	174.100	4,32%
Samenwerkingsprojecten eigen middelen	324.560	8,05%
Samenwerkingsprojecten	1.625.000	40,30%
TOTAAL BESTEED AAN DOELSTELLING	4.071.180	100,97%
Beheer en administratiekosten	80.820	2,00%
Tekort/overschot	-120.000	-2,97%

2 Algemene informatie over de organisatie

2.1 Doelen en profiel van De Natuur en Milieufederaties

Stichting De Natuur en Milieufederaties (de NMF's) is de rechtspersoon waarbinnen de 12 provinciale Natuur- en Milieufederaties hun samenwerking hebben verankerd. De stichting heeft de volgende doelen, vastgelegd in de statuten:

- ▶ het versterken van het werk en de positie van de provinciale Milieufederaties in de diverse provincies door het samenwerken, door het uitwisselen van informatie, kennis en inzicht en door het coördineren en uitvoeren van gezamenlijke belangenbehartiging;
- ▶ het verkrijgen en beheren van gelden om daarmee de activiteiten van de provinciale Milieufederaties financieel te ondersteunen ten behoeve van het behartigen van de belangen van natuur, milieu en landschap en
- ▶ voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.

De Stichting beoogt niet het maken van winst.

De Stichting is kortom een ondersteunende faciliteit, bedoeld om het werk van de afzonderlijke federaties te versterken.

De Natuur en Milieufederaties willen bewoners, woningcorporaties en bedrijven stimuleren om met groene daken aan de slag te gaan. Daarom tekenden de NMF's in maart 2019 de Green Deal Groene Daken.

2.2 Vertaling van de doelstelling in visie, beleid en strategie

De 12 Natuur en Milieufederaties werken samen om onze doelen te bereiken en gezamenlijk meer impact te hebben. We voeren verschillende activiteiten uit om onze doelen te bereiken, zoals het versterken van het (duurzame/groene) maatschappelijk middenveld en het aanjagen van een duurzaam (provinciaal) beleid. Ook werken we met duurzame koploperbedrijven samen en adviseren we bedrijven over duurzaamheid. Met het uitvoeren van onze eigen projecten, in de provincies en op landelijk niveau, dragen we direct bij aan een duurzame samenleving. De koepel ondersteunt de federaties in de onderlinge samenwerking en richt zich op het verwerven van inkomsten voor gezamenlijke projecten.

Het beleid van de samenwerking is neergelegd in een meerjarenbeleidsplan, dat jaarlijks wordt vertaald in een jaarwerkplan. Het meerjarenbeleidsplan heeft een looptijd tot en met 2020 en hierin zijn de volgende landelijke prioriteiten opgenomen:

De NMF's zetten zich in voor een samenleving die:

- ▶ inzet op zo min mogelijk maar in ieder geval schone energie;
- ▶ landschap en natuur beschermt en ontwikkelt;
- ▶ haar voetafdruk verkleint door de economie circulair te maken.

Op deze inhoudelijke doelen is onze inzet:

- a. **Bescherming** van onze leefomgeving en natuur, samen met onze achterban, koploper bedrijven en burgers om verslechtering te voorkomen: dit is van oudsher ons 'basiswerk'.
- b. **Ondersteunen en stimuleren** van initiatieven ten behoeve van ondernemende achterban, koploper bedrijven en burgers: hier ligt onze kracht.
- c. Zelf **ontwikkelen en ondernemen** ter versnelling van duurzaamheid, samen met onze achterban, koploper bedrijven en burgers.

Kortom, we laten de initiatieven van onderop zien, ondersteunen deze en verbinden partijen die samen grote stappen kunnen zetten. Met de steun van bewoners en koploperbedrijven kan een krachtig signaal worden gegeven aan overheden en bedrijven dat mensen verandering willen en die ook dragen. En we nemen zelf initiatieven om duurzaamheid te versnellen. Bij de uitvoering staan het creëren van een breed maatschappelijk bewustzijn, het ontwikkelen van vernieuwende concepten en het aangaan van allianties voorop.

2.3 Bestuursstructuur van de NMF's

Het algemeen bestuur van de NMF's wordt gevormd door de 12 directeurs van de Natuur- en Milieufederaties. Het dagelijks bestuur bestond in 2019 grotendeels uit een team van twee directeurs (wegens het eerdere vertrek van een van de federatiedirecteurs), aangevuld met de netwerkdirecteur. Eind 2019 is het derde lid van het DB geworven onder de 12 directeurs. Voor de toezichthoudende functie is een Raad van Toezicht gevormd die twee keer per jaar formeel bijeenkomt en tweemaal informeel. Alle bestuursleden en toezichthouders voldoen aan de statutaire voorwaarden en de eisen van de CBF-erkenning.

In 2019 bestond de Raad van Toezicht uit 5 leden: 3 leden op voordracht van de federaties uit de regio Noord, Midden, Zuid en 2 extern geworven leden. De Raad van Toezicht houdt toezicht op de algemene gang van zaken binnen de stichting en de daarmee verbonden organisatie. Tot de bevoegdheden behoren

het goedkeuren van de begroting, het jaarwerkplan, de jaarrekening en het jaarverslag, alsmede de meerjarenbeleidsplannen- en begrotingen. De Raad van Toezicht laat de beleidsvorming en beleidsuitvoering, waaronder het financieel beheer, over aan het Bestuur.

Het Bestuur stelt jaarlijks de begroting, de werkbegroting, het jaarwerkplan, het jaarverslag en de jaarrekening vast, alsmede eens in de vijf jaar een meerjarenbeleidsplan en meerjarenbegroting. Daarnaast staat regelmatig de voortgang van de programma's op de agenda en worden er strategische kwesties bediscussieerd.

De voorbereiding en uitvoering van het beleid wordt ondersteund door een kleine koepel. Deze koepel werd eind 2019 bemand met de volgende functies: een netwerkdirecteur (0,8 fte), netwerksecretaris (0,6 fte), een administrateur (extern ingehuurd), een communicatieadviseur (0,6 fte), een ondersteunend secretaris (0,8 fte) en de programmacoördinator RES (0,4 fte).

46 buurtinitiatieven uit Zwolle maakten op zaterdag 28 september hun straat groen tijdens Burendag. Zo stopten zij ruim 30.000 bloembollen in de grond en legden buurtmoestuinen, geveltuinen, insectenhôtels, picknickbanken of bomen aan, bij deze activiteit van Natuur en Milieu Overijssel.

2.4 Risicoparagraaf

De NMF's streeft ernaar om risico's die gerelateerd zijn aan de samenwerking, bestuur en management, operationele zaken, financieel management, informatiemanagement en juridische verantwoordelijkheden zo goed mogelijk te beheersen. Het gaat niet primair om het vermijden van risico's, maar om het herkennen en beheersen ervan. Door risico's te identificeren, kunnen passende reacties ondernomen worden om schade te voorkomen of te beperken. Risicomanagement maakt integraal deel uit van de planning en control cyclus en van projectmanagement en is van toepassing voor iedereen in de organisatie. De belangrijkste risico's zijn geïdentificeerd en van beheersmaatregelen voorzien zoals:

- ▶ De uitbraak van de COVID-19 pandemie zal gevolgen hebben voor de activiteiten en de projecten van de stichting. Voor onze stichting lijkt dat op dit moment voor 2020 beperkt te zijn. Een aantal activiteiten en projecten zullen enige (tijdelijke) vertraging oplopen. De COVID-19 pandemie zal geen gevolgen hebben voor de continuïteit. Een daling van de baten t.o.v. van de begrote baten als gevolg van deze pandemie zal in 2020 naar verwachting maximaal 10% zijn.
- ▶ Moeilijkheden in de onderlinge samenwerking. Beheersmaatregel: de twaalf Natuur en Milieufederaties (NMF) hebben in 2017 onderling een participanten-overeenkomst afgesloten. Hierin is de onderlinge samenwerking tussen de federaties geborgd met financiële afspraken, afspraken over toe- en uittreding en afspraken over het gebruik van de naam en het logo.
- ▶ Financiële onzekerheden van federaties. Beheersmaatregelen: (I) vanaf 2016 monitort het Algemeen Bestuur jaarlijks de financiële situatie van alle federaties om het gesprek over mogelijke financiële risico's onderling te voeren. (II) Om meer financiering voor projecten te kunnen verwerven, hebben we een pool van projectleiders opgezet met deelnemers uit alle federaties die getraind zijn in projectmatig werken en acquisitievaardigheden. Hiermee hebben we het projectmanagement van de federaties geprofessionaliseerd en de federaties instrumenten in handen gegeven om meer inkomstenbronnen aan te boren. Risicomanagement is een integraal onderdeel van de projecten. (III) Stevige inzet op landelijke positionering op het thema energie /klimaat. Dit thema heeft volop aandacht en we verwachten hier ook (landelijke) projectontwikkeling op te kunnen doen.
- ▶ Financiering door de Postcode Loterij vervalt. Beheersmaatregel: in 2015 is de overeenkomst met de Nationale Postcode Loterij positief geëvalueerd. Besloten is de overeenkomst te verlengen voor de komende vijf jaar. Het relatiemanagement met de Postcode Loterij heeft continu onze aandacht. De reguliere bijdrage van de Postcode Loterij is al geruime tijd constant. De omvang van de Postcode Loterij zelf is de afgelopen jaren verder gegroeid. Er zijn echter nog steeds kansen dat de kansspelwetgeving gaat wijzigen, waardoor het hele bijdragenbeleid van de Postcode Loterij kan veranderen.

3 De financiële positie van de Stichting

3.1 Staat van Baten en Lasten

Het jaar 2019 wordt afgesloten met een positief resultaat van € 81.250. Begroot was een negatief resultaat van € 72.185 een positief verschil derhalve van € 153.435. Dit verschil wordt voor het grootste deel verklaard door de volgende posten:

Toelichting grootste afwijkingen

- ▶ Aan personeelskosten is fors minder uitgegeven, vooral door het later dan gepland in dienst nemen van nieuwe medewerkers (verschil € 52.000) en door een (veel) groter aandeel declarabele uren dan voorzien (circa € 50.000).
- ▶ Aan acquisitie is minder uitgegeven doordat eind september de toekenning van het extra project Plan Boom al bekend werd gemaakt. De succesvolle acquisitie in 2018 en 2019 maakte dat gedurende 2019 hier veel minder (€ 12.000) aan is uitgegeven.
- ▶ De vergoeding aan de federaties voor ons Dagelijks Bestuur bedroeg ongeveer € 8.500 minder dan begroot.
- ▶ Vergoedingen aan federaties voor activiteiten van samenwerking zijn lager dan begroot. Een deel van de toegekende gelden blijken aan het eind van het jaar niet besteed, in totaal bijna € 15.000.
- ▶ Aan gezamenlijke scholing en deskundigheidsbevordering is dit jaar zo'n € 11.000 minder besteed dan begroot.
- ▶ Diverse kleinere mee- en tegenvallers aan de uitgavenkant.
- ▶ Daarnaast kende de inkomstenkant een meevaller: eind december 2019 werd bekend gemaakt dat de Natuur en Milieufederaties een bijdrage van € 10.000 kregen uit het programma 'De Kluis'. Hier was in de begroting (uiteraard) geen rekening mee gehouden.

Het resultaat is toegevoegd aan de overige reserves en wordt bestemd in de begroting 2020.

Aan de doelstelling werd in totaal € 3.315.104 uitgegeven. Dat is 95,8% van het totaal van de baten (in 2018 was dit 96,1%). Hiervan is 7,7% uitgegeven aan de organisatie van de samenwerking. Aan activiteiten van de samenwerkende Natuur en Milieufederaties is 3,4% besteed en aan samenwerkingsprojecten 39,8%. Aan de afzonderlijke Milieufederaties 42,7% als bijdrage aan hun eigen activiteiten en aan activiteiten van de stedelijke milieucentra is 6,5% uitgekeerd.

3.2 Balans en beleid t.a.v. reserves

De stichting NMF's streeft naar het aanhouden van een zo klein mogelijk Eigen Vermogen. Positieve resultaten zullen in het daaropvolgende jaar bestemd worden, zodat het Eigen Vermogen beperkt blijft tot een continuïteitsreserve. Het Algemeen Bestuur heeft er voor wat betreft de continuïteitsreserve besloten deze aan te houden op een bedrag van € 350.000, waarvan € 80.000 ten behoeve van continuïteit van de organisatie voor een half jaar, € 70.000 voor onvoorziene uitgaven, en € 200.000 als risicoreserve voor projecten. De bestemmingsreserve (€ 2.250.000) betreft de bate van een jaar van de Nationale Postcode Loterij, die in een volgend jaar door de stichting ontvangen en besteed wordt. Dit betreft loterijgelden die door de Nationale Postcode Loterij in 2019 verworven zijn en die conform richtlijn 650 betrekking hebben op het verslagjaar van de stichting.

Op de balans is dan ook een vordering op de Nationale Postcode Loterij opgenomen voor hetzelfde bedrag.

De reservevorming in het Eigen Vermogen voldoet aan de VFI-richtlijn, namelijk:

- ▶ er wordt geen reserve gevormd, zonder dat deze bestemd is
- ▶ de continuïteitsreserve is bedoeld om risico's op korte termijn op te vangen.

De continuïteitsreserve is in 2019 gehandhaafd op € 350.000. De overige reserves zijn in 2019 toegenomen van € 82.185 naar € 163.435. Dit zal in 2020 worden bestemd. De liquiditeiten van de stichting zijn ondergebracht op een spaarrekening, waar geen vermogensrisico's aan verbonden zijn.

In 2019 startte Natuur en Milieufederatie Noord-Holland met de 'Proeftuin Agroforestry' dat bijdraagt aan meer biodiversiteit in de fruitteelt.

4 Verantwoordingsverklaring

De bestuursleden en de leden van de Raad van Toezicht van Stichting De Natuur en Milieufederaties hebben allen in een verklaring (voorheen bijlage 12 van het reglement CBF) de volgende principes onderschreven:

- 1 Binnen de instelling dient de functie ‘toezicht houden’ duidelijk te zijn gescheiden van het ‘besturen’ dan wel van de ‘uitvoering’.”

In een verantwoordingsverklaring van het Bestuur wordt beschreven hoe de Stichting invulling geeft aan deze principes. Deze verklaring is als bijlage 1 bij dit jaarverslag gevoegd.

- 2 De instelling dient continu te werken aan een optimale besteding van middelen, zodat effectief en doelmatig gewerkt wordt aan het realiseren van de doelstelling.

- 3 De instelling streeft naar optimale relaties met belanghebbenden.

Bijlage 1

Verantwoordingsverklaring van het bestuur van Stichting De Natuur en Milieufederaties

De bestuursleden en de leden van de Raad van Toezicht van Stichting De Natuur en Milieufederaties hebben allen in een verklaring (voorheen “ bijlage 12” van het reglement CBF) de volgende principes onderschreven:

- ① Binnen de instelling dient de functie ‘toezicht houden’ duidelijk te zijn gescheiden van het ‘besturen’ dan wel van de ‘uitvoering’.
- ② De instelling dient continu te werken aan een optimale besteding van middelen, zodat effectief en doelmatig gewerkt wordt aan het realiseren van de doelstelling.
- ③ De instelling streeft naar optimale relaties met belanghebbenden.

In deze verantwoordingverklaring van het Bestuur wordt beschreven hoe de Stichting invulling geeft aan deze principes.

1. Scheiding van toezicht houden, besturen en uitvoeren

De scheiding van toezicht houden, besturen en uitvoeren is statutair vastgelegd en verder uitgewerkt in een huishoudelijk reglement en het “Handboek”. In het huishoudelijk reglement staat beschreven hoe de diverse organen zijn samengesteld en wat de verantwoordelijkheden, bevoegdheden en taken van de diverse organen zijn, alsmede binnen welk mandaat men werkt. De inrichtingsprincipes, protocollen en afspraken zijn vastgelegd in het Handboek. Hieronder wordt in grote lijnen beschreven hoe de diverse verantwoordelijkheden verdeeld zijn.

De Raad van Toezicht bestaat uit 5 leden, waarvan drie worden voorgedragen vanuit de federaties uit regio Noord, Midden en Zuid en twee extern zijn geworven. Uiteraard voldoen de leden aan de statutaire voorwaarden en de eisen van het CBF-keur.

De Raad van Toezicht houdt toezicht op de algemene gang van zaken binnen de stichting en de daarmee verbonden organisatie. Tot de bevoegdheden behoren het goedkeuren van de begroting, het jaarwerkplan, de jaarrekening en het jaarverslag, alsmede de meerjarenbeleidsplannen- en begrotingen. De Raad van Toezicht laat de beleidsvorming en beleidsuitvoering, waaronder het financieel beheer, over aan het Bestuur.

Het bestuur bestaat uit de 12 directeurs van de Milieufederaties. De voorzitter is uit hun midden benoemd. De dagelijkse leiding berust bij een dagelijks bestuur, bestaande uit 3 bestuursleden waaronder de voorzitter.

Het bestuur stelt jaarlijks de begroting, de werkbegroting, het jaarwerkplan, het jaarverslag en de jaarrekening vast, alsmede eens in de vijf jaar een meerjarenbeleidsplan en meerjarenbegroting. Daarnaast staat regelmatig de voortgang van de samenwerkingsprojecten op agenda en worden er strategische kwesties bediscussieerd.

Er zijn in het bestuur een beperkt aantal portefeuillehouders aangesteld die de inhoudelijke strategie en de positionering van de NMF's op een thema bepalen en actief acquisitiekansen signaleren.

De uitvoering van het beleid is georganiseerd via landelijke projecten. Vanuit het bestuur wordt per project een opdrachtgever aangesteld, die binnen het mandaat van het bestuur verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de programma's en de projecten. Via samenwerkingsovereenkomsten en projectcontacten leggen we de taken en verantwoordelijkheden helder vast, met een duidelijke rolverdeling tussen opdrachtgever, opdrachtnemer en bestuur. Er is een breed ontwikkelprogramma opgezet voor een pool van landelijk projectleiders, met training en scholing, wat we blijven doorontwikkelen.

De voorbereiding en uitvoering van het beleid wordt ondersteund door een klein facilitair bureau bestaande uit een netwerkdirecteur, netwerksecretaris, een administrateur, een communicatiemedewerker en een secretaresse. T.b.v. de coördinatie van het RES programma is per 1-9-2019 een programmacoördinator RES aangetrokken.

2. Optimale besteding van middelen, effectiviteit en doelmatigheid

Om de middelen optimaal te besteden zodat effectief en doelmatig gewerkt wordt aan het realiseren van de doelstelling, hanteert de Stichting een aantal procedures en instrumenten. Deze staan omschreven in het huishoudelijk reglement en het Handboek. In grote lijnen:

Vertaling van het meerjarenbeleidsplan in een jaarwerkplan met richtinggevende, toetsbare doelen.

- ▶ Het jaarwerkplan met richtinggevende en toetsbare doelen wordt jaarlijks voorbereid door het dagelijks bestuur (DB), vastgesteld in het Bestuur en goedgekeurd door de Raad van Toezicht. Dit principe is vastgelegd in de statuten, het huishoudelijk reglement en het Handboek van de Stichting.

Vertaling van het jaarwerkplan in een werkbegroting

- ▶ De jaarlijkse begroting, zoals vastgesteld door het bestuur en goedgekeurd door de Raad van Toezicht, wordt nader uitgewerkt in een werkbegroting die rechtstreeks gerelateerd is aan het jaarwerkplan.

Financiële rapportages

- ▶ Het DB bewaakt de bestedingen door middel van financiële rapportages aan het bestuur waarin verslag wordt gedaan van de realisatie van de bestedingen op dat moment.

Verslaglegging op organisatieniveau

- ▶ Het DB stelt jaarlijks een jaarverslag op dat aan het bestuur ter vaststelling wordt voorgelegd en vervolgens aan de Raad van Toezicht ter goedkeuring.

Evaluatie op organisatieniveau

- ▶ Evaluatie van de samenwerking: tijdens de looptijd van een meerjarenbeleidsplan wordt de samenwerking tussentijds geëvalueerd en aan het einde van de periode. De tussentijdse evaluatie is m.n. gericht op effectiviteit van de organisatie en kan leiden tot tussentijdse aanpassing van de organisatie en/of protocollen. De evaluatie aan het einde van de beleidsperiode is m.n. gericht op de voortzetting in de volgende beleidsperiode, zowel wat betreft de inhoud van de samenwerking als de organisatiestructuur.
- ▶ Evaluatie functionarissen: jaarlijks vinden functioneringsgesprekken plaats tussen/met de diverse functionarissen: het functioneren van het DB door het bestuur; het functioneren van de portefeuillehouders door het DB; het functioneren van opdrachtgevers door het DB; het functioneren van de netwerkdirecteur door het DB; het functioneren van de medewerkers van het stafbureau door de netwerkdirecteur.
- ▶ Evaluatie van de landelijke projecten. De landelijke projecten worden jaarlijks door het bestuur geëvalueerd in een tussenrapportage gedurende het jaar en een eindrapportage in december, als onderdeel van de voortgangsrapportage over de uitvoering van het jaarwerkplan en het meerjarenbeleidsplan. Ieder project wordt afgesloten met een uitgebreide projectevaluatie, dat onderdeel uitmaakt van de eindrapportage aan het bestuur.

Projectbeheer

- ▶ Samenwerkingsovereenkomst: voor elk landelijk project ondertekenen de deelnemende federaties een overeenkomst waarin de taken en verantwoordelijkheden van opdrachtgever, projectleider en projectteam zijn vastgelegd alsmede de verplichtingen van de participanten en de financiële afhandeling. Daarnaast wordt voor ieder landelijk project een projectcontract opgesteld dat dieper ingaat op de projectdefinitie, de activiteiten, begroting en risicomanagement.
- ▶ Financiële en inhoudelijk tussenrapportages vinden plaats zoals vastgelegd in de samenwerkingsovereenkomst en/of zoals bepaald door de subsidieverlener. De rapportages worden ter verantwoording voorgelegd aan de opdrachtgever en gearriveerd in de centrale projectadministratie.
- ▶ Eindrapportage en evaluatie: zoals vastgelegd in het Handboek en/of zoals bepaald door de subsidieverlener. De evaluatie (zowel doelbereik als proces) vindt plaats met de projectdeelnemers en de opdrachtgever. Het DB krijgt het verslag daarvan ter kennisname. Eénmaal per jaar worden leerpunten uit de evaluaties in het bestuur besproken.

3. Optimale relatie met belanghebbenden

De belanghebbenden van de Stichting zijn de twaalf afzonderlijke provinciale Natuur- en Milieufederaties. Het feit dat zij allen in alle organen van de Stichting vertegenwoordigd zijn en dat de samenwerking verankerd is in statuten en huishoudelijk reglement, garandeert een optimale relatie.

Stichting De Natuur en Milieufederaties is sinds 1996 beneficiënt van de Nationale Postcode Loterij. Deze relatie dient een wederzijds belang. Jaarlijks wordt een plan gemaakt hoe de Stichting de relatie met de Postcode Loterij wil onderhouden en onder de aandacht wil brengen van het publiek en van bestuur, directies en medewerkers van de samenwerkende Natuur- en Milieufederaties. Ook lopende het jaar is er regelmatig contact over concrete acties waar we elkaars doelstelling kunnen versterken.

Als er sprake is van (gedeeltelijke) financiering van samenwerkingsprojecten door derden, zijn deze te beschouwen als belanghebbenden. Het is beleid om de relatie met hen te optimaliseren door professioneel projectmanagement en door zorgvuldigheid bij de vereiste tussentijdse rapportages, de verslaglegging en de financiële afhandeling van projecten.

De Stichting heeft geen publieksfunctie. Voor het geval er toch klachten van het publiek binnenkomen is er wel een klachtenprocedure. Deze staat op de website en is opgenomen in het Handboek. Klachten over individuele Natuur- en Milieufederaties worden doorverwezen naar de betreffende federatie.

Bijlage 2

Leden Bestuur en Raad van Toezicht

Leden Bestuur

Het bestuur van de Stichting bestaat uit de directeurs van de 12 Natuur- en Milieufederaties.

In 2019 waren dat de volgende personen:

Dhr. J.W. Lobeek	St. Natuur en Milieufederatie Groningen
Dhr. J.R. van der Werf	St. Friese Milieufederatie
Dhr. R.H. Hoekstra	St. Natuur en Milieufederatie Drenthe
Dhr. M.H. Nijboer	St. Natuur en Milieu Overijssel
Voorzitter AB vanaf 1-9-2018	
Mevr. P. Souwerbren	Vereniging Gelderse Natuur en Milieufederatie
Dhr J.A.C. Hogenboom	St. Natuur en Milieufederatie Utrecht
	St. Brabantse Milieufederatie (tot 19-8-2019)
Mw. V. Dam	Vereniging Natuur en Milieufederatie Flevoland
Dhr. S. Akkerman	Vereniging Milieufederatie Noord-Holland
Dhr. A Ouwehand	St. Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland
Mevr. I. von Harras	Vereniging Zeeuwse Milieufederatie
Lid DB vanaf 1-9-2018	
Mw. F.M. Dingemans (vanaf 19-8-2019)	St. Brabantse Milieufederatie
Dhr. J.H. Heijnen (tot 14-10-2019)	St. Natuur en Milieufederatie Limburg
Dhr. A.G.M. Hermanussen (vanaf 14-10-2019)	

Leden Raad van Toezicht

In 2019 bestond de Raad van Toezicht uit de volgende leden:

Mw. F. Pérez Salgado	Voorgedragen vanuit de Regio Zuid
Dhr. C.A.M. Stap	Voorgedragen vanuit de Regio Midden, voorzitter
Dhr. J.C.M. de Wit (per 1 januari 2019)	Voorgedragen vanuit de Regio Noord
Dhr. J. Leentvaar	Extern geworven lid
Mw. S.G.M. van der Pijll	Extern geworven lid

Bijlage 3

Nevenfuncties Bestuur van Stichting De Natuur Milieufederaties in 2019

Bestuur

Naam	Nevenfuncties
Dhr. S. Akkerman	Lid Raad van Advies Keygene Lid Raad van Advies ForFarmers Lid Bestuur Stichting Kringlooptoets Eigenaar van Oliithe – trends en strategie
Dhr. J.W. Lobeek	Lid Raad van Toezicht VCOG Secretaris Adviescommissie Bedrijfsleven Groningen Bereikbaar Lid Raad van Advies A.G.S.R. Gyas
Dhr. A. Ouwehand	Directeur Bespaar Lokaal Directeur CO2-bank Zuid-Holland Lid Adviescommissie Europees fonds voor Maritieme Zaken en Visserij, Ministerie Economische Zaken en Klimaat Lid Comité van Toezicht Kansen voor West (EFRO)
Dhr. M. Nijboer	Voorzitter Raad van Toezicht a.i. Samenwerkingsschool Rivierwijkschool Deventer Lid Raad van Toezicht Openbaar Primair Onderwijs Deventer Penningmeester Stichting Climate Campus Voorzitter Stichting Enterprise Innovatiefonds Lid Lokale Advies Raad Etty Hillesum Lyceum
Mevr. V. Dam	Secretaris Windcoöperatie Andijk
Mevr. P. Souwerbren	Lid Raad van Toezicht Good Fish Foundation Bestuurslid stichting Gemeynt De Es
Dhr. A.G.M. Hermanussen	Voorzitter Stichting Groenhuis Bestuurslid FBE Limburg Bestuurslid Stichting Dorpswijngaard Mariagaarde Initiatiefnemer Probroom

Leden Raad van Toezicht

Naam	Nevenfuncties
Mw. P. Perez Salgado	Unesco Chair in “Knowledge Transfer for Sustainable Development supported by ICTs” aan de Open Universiteit Lid Het Groene Brein Lid Provinciale Commissie Omgevingsvraagstukken Limburg
Dhr. J. Leentvaar	Voorzitter Vereniging Zorgboerderijen Flevoland Voorzitter Raad van Toezicht Stichting Welzijn Lelystad Ambassadeur de Lelystadse Uitdaging Lid Raad van Toezicht Flevoland
Mw. S.G.M. van der Pijll	Managing partner Schuttelaar & Partners Lid van de Raad van Toezicht van Streekkeigen Producten Nederland Lid van de Werkveldadviesraad van Avans Hogeschool Bestuurslid van Stichting Noordzeevis uit Scheveningen
Dhr. C.A.M. Stap	Eigenaar van Energiepaleis
Dhr. J.C.M. de Wit	Director Knowledge, Innovation & Technology, Tauw group Voorzitter van de raad van toezicht van het kunstenlab Db lid climate campus Db lid rct gelderland Db lid Deventer Jan Terlouwlezing

Natuur en Milieufederatie Groningen organiseerde ook in 2019 de fietstocht Eetbare Stad langs diverse inspirerende initiatieven in Groningen.

Deel II

Financieel jaarverslag

2019

*Samen voor mooie en
duurzame provincies*

**de natuur en
milieufederaties**

5 Jaarrekening 2019

5.1 Balans per 31 december 2019

(Na verwerking resultaatbestemming)

		31 december 2019	31 december 2018
ACTIVA	Ref.	€	€
Vaste activa	1	41.909	62.864
Kortlopende vorderingen en overlopende activa	2	2.543.546	2.423.020
Liquide middelen	3	4.466.836	774.095
TOTAAL ACTIVA		7.052.291	3.259.979
PASSIVA			
Reserves en fondsen			
Reserves:			
Continuïteitsreserve	4	350.000	350.000
Bestemmingsreserve	5	2.250.000	2.250.000
Overige reserves	6	163.435	82.185
		2.763.435	2.682.185
Kortlopende schulden	7	4.288.856	577.794
TOTAAL PASSIVA		7.052.291	3.259.979

5.2 Staat van baten en lasten over 2019

		werkelijk 2019	begroting 2019	werkelijk 2018
	Ref.	€	€	€
BATEN				
Baten van loterijorganisaties	8	2.622.631	2.650.000	2.260.033
Baten van subsidies van overheden	9	743.487	600.000	40.627
Som van de geworven baten		3.366.118	3.250.000	2.300.660
Baten andere organisaties zonder winststreven	10	29.375	100.000	-
Baten voor de tegenprestatie voor de levering van diensten	11	52.115	50.000	82.894
Baten verbonden organisaties zonder winststreven		-	-	2.800
Overige baten		14.609	-	5.800
SOM DER BATEN		3.462.217	3.400.000	2.392.154
LASTEN				
Besteed aan doelstellingen:				
Organisatie van de samenwerking	12	254.297	292.720	227.443
Activiteiten van de samenwerking	13	111.890	157.485	92.400
Samenwerkingsprojecten	14	1.318.917	1.324.185	403.565
Bijdragen aan milieucentra	15	214.000	214.000	160.400
Bijdragen aan natuur- en milieu-federaties	16	1.416.000	1.416.000	1.416.000
		3.315.104	3.404.390	2.299.808
Werving baten	17	-	-	-
Beheer en administratie	18	64.077	67.795	54.632
Som der lasten		3.379.181	3.472.185	2.354.440
Saldo financiële baten en lasten	19	1.786-	-	278-
RESULTAAT		81.250	72.185-	37.436
Resultaat bestemming				
Toevoeging/onttrekking aan:				
Overige reserves		81.250	72.185-	37.436
		81.250	72.185-	37.436

5.3 Kasstroomoverzicht 2019

	2019	2018
	€	€
Resultaat	81.250	37.436
Afschrijvingen	20.955	20.955
Mutatie bestemmingsreserve (buiten resultaatsbestemming)	-	-
Verandering in werkkapitaal:		
Mutatie vorderingen	120.526-	51.898-
Mutatie kortlopende schulden	3.711.062	34.561
Kasstroom uit operationele activiteiten	3.692.741	41.054
Kasstroom uit investeringsactiviteiten	-	-
	3.692.741	41.054
Stand liquide middelen per 31 dec	4.466.836	774.095
Stand liquide middelen per 1 jan	774.095	733.041
	3.692.741	41.054

Dit kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode

Veel belangstelling bij de presentatie van het voorstel aan het ministerie van Binnenlandse Zaken om versneld veengebieden te vernatten. De Natuur en Milieufederaties presenteren dit samen met Urgenda en Natuurmonumenten op de Friese boerderij van boer Sjoerd Miedema.

5.4 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Stichting De Natuur en Milieufederaties is gevestigd te Utrecht, Arthur van Schendelstraat 600, 3511 MJ.

De doelstelling van de stichting is:

- ▶ het versterken van het werk en de positie van de provinciale Natuur- en Milieufederaties in de diverse provincies door het samenwerken, door het uitwisselen van informatie, kennis en inzicht en door het coördineren van gezamenlijke belangenbehartiging.
- ▶ het verkrijgen en beheren van gelden om daarmee de activiteiten van de provinciale Natuur- en Milieufederaties financieel te ondersteunen ten behoeve van het behartigen van de belangen van natuur en milieu.
- ▶ voorts al hetgeen met één en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.

Inrichting jaarrekening

De jaarrekening is ingericht conform de Richtlijn Fondsenwervende Organisaties (RJ 650).

Grondslagen voor waardering

Vaste activa

De vaste activa worden gewaardeerd tegen aanschafprijs onder aftrek van een lineaire afschrijving.

Overige activa en passiva

Overige activa en passiva worden gewaardeerd op nominale waarde.

Natuur en Milieufederatie Drenthe organiseerde in 2019 twee Natuurwerkplaatsen, waarbij ecologen op locatie onderzoeken in hoeverre een zonnepark bijdraagt aan biodiversiteit. De beoogde Energietuinen-locatie in Assen-Zuid werd ook onder de loep genomen. (Foto: Jack Tillmanns)

Grondslagen van resultaatbepaling

Het resultaat wordt bepaald als verschil tussen de baten beschikbaar voor doelstelling en de bestedingen over het jaar. De baten worden verantwoord in het jaar waar deze betrekking op hebben. Voorzover de baten gebruikt worden voor de (mede)financiering van projecten worden zij verantwoord in de verslagperiode waarin de projectkosten worden gemaakt. Niet bestede projectgelden worden op de balans geactiveerd als nog te besteden projectgelden. De kosten worden toegerekend aan de verslagperiode waarop zij betrekking hebben.

5.5 Toelichting op de balans per 31 december 2019

	31 december 2019	31 december 2018
ACTIVA	€	€
1. Immateriële vaste activa		
Aanschafwaarde	104.774	104.774
Cumlatieve afschrijvingen	41.910	20.955
Boekwaarde per 1 januari	62.864	83.819
Investering	-	-
Afschrijving	20.955	20.955
Boekwaarde per 31 december	41.909	62.864

De gehele investering betreft een investering in een CRM-systeem. Het jaar 2016 is het eerste jaar van investering. Het afschrijvingspercentage bedraagt 20% per jaar. Begin 2017 is het CRM-systeem in gebruik genomen en vanaf dat moment is er afgeschreven op het volledige investeringsbedrag. Het volledige investeringsbedrag betreft de aanschafwaarde van het CRM-systeem minus bijdragen van de 12 provinciale natuur en milieufederaties. De afschrijvingen zijn verantwoord bij de samenwerkingsprojecten als "gezamenlijk CRM".

2. Kortlopende vorderingen en overlopende activa

De post kan als volgt worden toegelicht:

Loterijgelden Nationale Postcodeloterij	2.250.000	2.250.000
Leningen	60.000	70.000
Debiteuren	40.767	12.970
Te ontvangen omzetbelasting	3.813	6.201
Nog te ontvangen bedragen	180.019	66.186
Vooruitbetaalde bedragen	8.947	17.663
	2.543.546	2.423.020

Met ingang van boekjaar 2017 wordt er per einde van het jaar een vordering opgenomen op de Nationale Postcodeloterij. Het bedrag betreft de toezegging van Nationale Postcodeloterij op basis van een meerjarige overeenkomst. De bron van het bedrag ligt bij de loterijgelden van die door de Nationale Postcodeloterij in een vorig jaar zijn ontvangen. Het bedrag bij leningen (€ 60.000) betreft een renteloze lening aan de natuur en milieufederatie Noord-Holland, welke begin 2017 is verstrekt en in termijnen zal worden terugbetaald. Van de post "nog te ontvangen bedragen" heeft € 111.287 betrekking op een subsidie van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties betreffende het "Programma Participatie-coalitie". Penvoerder van dit project is Stichting HIER Klimaatbureau.

(Vervolg Toelichting op de balans per 31 december 2019)

	31 december 2019	31 december 2018
	€	€
3. Liquide middelen		
Triodos zakelijke rekening	2.388.961	46.567
ASN sparen zakelijk	2.077.875	727.528
	4.466.836	774.095

Deze bedragen zijn direct opeisbaar.

PASSIVA**Reserves**

De reserves en fondsen zijn samengesteld uit een continuïteitsreserve, een bestemmingsreserve en overige reserves. De stichting streeft naar het aanhouden van een zo klein mogelijk eigen vermogen. Indien de continuïteitsreserve het gewenste niveau heeft bereikt wordt een eventueel positief resultaat toegevoegd aan de Overige Reserves. Deze Overige Reserves worden in het daaropvolgende jaar bestemd, zodat het eigen vermogen zoveel mogelijk beperkt blijft tot een continuïteitsreserve om de continuïteit te waarborgen. De zorg voor continuïteit is te onderscheiden in:

- a) waarborgen dat de kosten van de organisatie voor minstens een half jaar gedragen kunnen worden
- b) opvangen van onvoorziene uitgaven
- c) opvangen van tegenvallers bij projecten (overschrijding van projectbegrotingen is uiteraard geen beleid)

Het Algemeen Bestuur heeft er voor wat betreft de continuïteitsreserve besloten deze aan te houden op een bedrag van € 350.000 waarvan € 80.000 ten behoeve van continuïteit van de organisatie voor een half jaar, € 70.000 voor onvoorziene uitgaven, en € 200.000 als risicoreserve voor projecten. De bestemmingsreserve betreft de bate van de Nationale Postcode-loterij, die in het volgend jaar door de stichting ontvangen en besteed wordt. Voor 2019 betreft dit loterijgelden die door de Nationale Postcode-loterij in 2019 verworven zijn en die conform de richtlijn 650 betrekking hebben op het verslagjaar van de stichting. Op de balans is dan ook een vordering op de Nationale Postcode-loterij opgenomen voor hetzelfde bedrag.

De mutaties in de reserves kunnen als volgt worden toegelicht:

4. Continuïteitsreserve

Continuïteitsreserve organisatiekosten Stichting

Stand per 1 januari	80.000	80.000
Onttrekking/toevoeging boekjaar	-	-
Stand per 31 december	80.000	80.000

Reserve onvoorziene uitgaven

Stand per 1 januari	70.000	70.000
Onttrekking/toevoeging boekjaar	-	-
Stand per 31 december	70.000	70.000

(Vervolg Toelichting op de balans per 31 december 2018)

Risicoreserve voor projecten		
	31 december 2019	31 december 2018
	€	€
Stand per 1 januari	200.000	200.000
Onttrekking/toevoeging boekjaar	-	-
Stand per 31 december	200.000	200.000
Totaal continuïteitsreserve per 31 december	350.000	350.000
5. Bestemmingsreserve		
Stand per 1 januari	2.250.000	2.250.000
Stelselwijziging 2017	-	-
Stand per 31 december	2.250.000	2.250.000
6. Overige reserves		
Stand per 1 januari	82.185	44.749
Mutatie boekjaar (n.a.v. resultaatverdeling)	81.250	37.436
Stand per 31 december	163.435	82.185
7. Kortlopende schulden		
Crediteuren	159.746	30.888
Belastingen en premies sociale verzekering	7.139	6.484
Reservering vakantiegeld	10.006	8.270
Pensioenpremies	5.444	-
Nog te besteden gelden Nationale Postcode Loterij projecten (1)	3.610.019	-
Nog te besteden projectgelden uit jaarlijkse bijdrage van de Nationale Postcode Loterij	128.652	201.302
Nog te besteden projectgelden overheden	-	59
Nog te besteden projectgelden overig (2)	14.993	31.381
Nog te betalen bedragen aan federaties	291.562	281.343
Verplichting verlofdagen	1.236	2.161
Overige nog te betalen bedragen	60.059	15.906
	4.288.856	577.794

(1) Het betreft een bedrag van € 1.450.769 voor het project Energietuinen en € 2.159.250 voor project Plan Boom.

(2) De hier vermelde bedragen betreffen ontvangen gelden in 2019 of eerder maar waarvan de realisatie in 2019 of later plaats vindt.

(Vervolg toelichting op de balans per 31 december 2019)

Verbonden partijen

"Het Algemeen Bestuur van Stichting De Natuur en Milieufederatie wordt sinds 7 oktober 2009 gevormd door de twaalf directeurs van de natuur- milieufederaties. Voor deze functie ontvangen de bestuursleden geen vergoedingen.

Stichting De Natuur en Milieufederaties verricht betalingen aan de afzonderlijke federaties in verband met uitgevoerde activiteiten of vergoeding van materiële zaken die in het teken staan van de doelstellingen Organisatie van de samenwerking, Activiteiten van de samenwerking, Samenwerkingsprojecten en Bijdragen aan natuur en milieufederaties. Hieronder zijn overzichten opgenomen van de vorderingen van en schulden aan de natuur- en milieufederaties die per balansdatum open staan."

	31 december 2019	31 december 2018
	€	€
Te ontvangen van de natuur- en milieufederaties per 31 december 2019 m.b.t. debiteurensaldo		
Stichting Friese Milieufederatie	403	-
Stichting Natuur en Milieufederatie Drenthe	1.500	2.187
Stichting Natuur en Milieu Overijssel	1.209	631
Stichting Gelderse Natuur en Milieufederatie	1.903	740
Vereniging Natuur en Milieufederatie Flevoland	-	631
Vereniging Natuur en Milieufederatie Noord-Holland	784	784
Stichting Natuur en Milieufederatie Utrecht	760	4.913
Stichting Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland	-	2.300
Stichting Brabantse Milieufederatie	806	468
Stichting Milieufederatie Limburg	403	316
	7.768	12.970

Vooruitbetaalde bedragen aan de natuur- en milieufederaties per 31 december 2019 als overlopende activa

Vereniging Natuur en Milieufederatie Noord-Holland	8.746	16.781
Stichting Natuur en Milieufederatie Drenthe	267	-
	9.013	16.781

(Vervolg toelichting op de balans per 31 december 2019)

	31 december 2019	31 december 2018
	€	€
Verschuldigd per 31 december 2019 aan natuur en milieufederaties m.b.t. crediteurensaldo		
Stichting Natuur en Milieu Overijssel	1.000	-
Vereniging Natuur en Milieufederatie Noord-Holland	22.288	-
Stichting Milieufederatie Limburg	-	500
	23.288	500
Verschuldigd per 31 december 2019 aan natuur- en milieufederaties m.b.t. de post "nog te betalen posten"		
Stichting Natuur en Milieufederatie Groningen	3.360	15.890
Stichting Friese Milieufederatie	44.745	13.620
Stichting Natuur en Milieufederatie Drenthe	-	20.020
Stichting Natuur en Milieu Overijssel	28.801	46.676
Stichting Gelderse Natuur en Milieufederatie	10.870	9.780
Vereniging Natuur en Milieufederatie Flevoland	10.270	10.585
Vereniging Natuur en Milieufederatie Noord-Holland	37.840	53.939
Stichting Natuur en Milieufederatie Utrecht	61.829	94.163
Stichting Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland	36.452	4.260
Vereniging ZMf	18.920	3.360
Stichting Brabantse Milieufederatie	34.680	7.290
Stichting Milieufederatie Limburg	3.795	1.760
	291.562	281.343

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

De Natuur en Milieufederaties heeft een huurovereenkomst met de Natuur en Milieufederatie Utrecht (NMU) waarbij jaarlijks de huurperiode met een jaar verlengd kan worden. De NMU berekent de huurlasten door o.b.v. de verhouding van de personele bezetting. In 2019 is aldus een bedrag van € 19.411 in rekening gebracht, zijnde 21% van de totale huurlasten van de NMU. De huurlasten voor 2020 zijn door de NMU geschat op € 22.659.

5.6 Toelichting op de staat van baten en lasten over 2019

	werkelijk 2019	begroot 2019	werkelijk 2018
	€	€	€
8. Baten van Loterijorganisaties			
Baten Nationale Postcode Loterij:			
Jaarlijkse bijdrage	2.250.000	2.250.000	2.250.000
NPL gelden uit nog te besteden projectgelden	72.650	-	10.033
Bijdrage vanuit opnamen "De Kluis"	10.000	-	-
Bijdrage voor project Energietuinen	199.231	400.000	-
Bijdrage voor project Plan Boom	90.750	-	-
	2.622.631	2.650.000	2.260.033

Tussen de Nationale Postcode Loterij en Stichting De Natuur en Milieufederaties is een overeenkomst tot 31 december 2020 gesloten, waarin bepaald is dat Stichting De Natuur en Milieufederaties als beneficiënt zal delen in de opbrengst van de loterij.

Naast de reguliere bijdrage, op grond van de overeenkomst, van de Nationale Postcodeloterij wordt deze post aangevuld met baten uit voorgaande jaren als dekking van de kosten die in het boekjaar zijn gemaakt voor de verschillende samenwerkingsprojecten en verminderd met het deel van de bijdrage die in een volgend jaar als dekking wordt verantwoord. Dit op grond van de systematiek dat een bijdrage volledig wordt opgenomen in het jaar van toekenning waarbij voor het niet bestede deel een post wordt opgenomen onder de noemer 'nog te besteden projectgelden' die onder de kortlopende schulden wordt verantwoord. In 2019 gaat het om € 72.650.

Voor het project Energietuinen heeft de Nationale Postcode Loterij een bedrag beschikbaar gesteld van € 1.650.000. Het project is in 2019 gestart en heeft een looptijd van 5 jaar. In 2019 zijn € 199.231 aan kosten gemaakt.

Voor het project Plan Boom heeft de Nationale Postcode Loterij een bedrag beschikbaar gesteld van € 2.250.000. Het project is in 2019 gestart en heeft een looptijd van 4 jaar. In 2019 zijn € 90.750 aan kosten gemaakt.

9. Baten van subsidies van overheden

Ministerie van Binnenlandse Zaken	719.287	600.000	-
Provincie Utrecht	24.200	-	-
Ministerie van Economische Zaken en Klimaat	-	-	40.627
	743.487	600.000	40.627

(Vervolg toelichting op de staat van baten en lasten over 2019)

Het vermelde bedrag van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties betreft subsidie voor het Programma Participatiecoalitie. Penvoerder van dit project is de stichting HIER klimaatbureau. Deze gelden zijn door de 12 provinciale organisaties en de koepel gebruikt om ondersteuningsprogramma's te bieden in het kader van het Klimaatakkoord op de terreinen van regionale energie strategieën en aardgasvrije wijken.

Voor het project "Valuta voor Veen" heeft de provincie een subsidie vestrekt van € 425.000. Dit project loopt tot en met 2021. In 2019 bedroegen de gemaakte kosten € 24.200.

	werkelijk 2019	begroot 2019	werkelijk 2018
	€	€	€
10. Baten van andere organisaties zonder winststreven			
Staatsbosbeheer	20.563	-	-
Natuurmonumenten	4.406	-	-
Wereld Natuur Fonds	4.406	-	-
niet gespecificeerd	-	100.000	-
	29.375	100.000	-

Alle bovengenoemde bijdragen zijn beschikbaar gesteld ten behoeve van het project "Klimaatbuffers Ambassadeurs".

11. Baten als tegenprestatie voor de levering van diensten

FATER	26.035	-	37.219
RVO	13.700	-	25.830
NUON	10.000	-	10.000
Baten Nacht van de Nacht	2.380	-	2.245
Alliander	-	-	7.600
niet gespecificeerd	-	50.000	-
	52.115	50.000	82.894

Van 2018 tot en met 2020 voert De Natuur en Milieufederaties een project uit in opdracht van FATER. Dit project heeft als doel succesvol laten sluiten van de luierringloop te bevorderen, o.a. middels onderzoek naar de sociale acceptatie van de luierringloop in de regio Amsterdam. Voor de Rijksdienst van Ondernemend Nederland wordt in 2019 en 2020 de opdracht "Aan de slag met regionale kennisuitwisseling over stadshout" uitgevoerd. Verder is er een bijdrage ontvangen van NUON t.b.v. Nacht van de Nacht en zijn er bijdragen ontvangen voor masterclasses gedurende de Nacht van de Nacht.

(Vervolg toelichting op de staat van baten en lasten over 2019)

	werkelijk 2019	werkelijk 2018
	€	€
14. Samenwerkingsprojecten		
Personeelskosten	43.659	39.240
Huisvestingskosten	2.912	2.374
Bureaukosten	397	434
Materiële projectkosten, inclusief personele inzet van de federaties:		
Participatiecoalitie	719.287	-
Energietuinen	199.231	-
Plan Boom	90.750	-
Nacht van de nacht	55.167	50.606
Natuurinclusieve landbouw	46.539	45.000
Voedselcampagne / Good Food Club	46.083	4.933
Circulrie economie	44.946	30.219
Servicepunten Energie / Energie-initiatieven	40.920	55.290
Ambassadeurs Klimaatbuffers	29.376	-
Embraced (luier project)	26.035	37.219
Valuta Voor Veen	24.200	-
Gezamenlijk CRM	20.955	20.955
Embraced (luier project)	18.000	37.219
Samenwerking aardgasvrij	14.600	5.400
Stadhout	13.700	
Gezamenlijke intranet en websites	2.020	18.717
Nazorg Milieustudie Wind op Land	1.800	6.520
Klimaat en Energie	1.600	-
Milieustudie Draagvlak en Participatie	-	42.858
Sluit de cirkel (circulaire grondstoffen)	-	25.830
Omgevingswet	-	8.544
Inventarisatie Alliander	-	7.600
Life Delta Natuur	-	1.826
af: inzet koepel NMF (iv.m. dubbeltelling)	105.260-	-
	1.318.917	403.565

(Vervolg toelichting op de staat van baten en lasten over 2019)

	werkelijk 2019	begroot 2019	werkelijk 2018
	€	€	€
19. Saldo financiële baten en lasten			
Ontvangen rente	348	-	347
Betaalde rente	1.822-	-	-
Bankkosten	312-	-	625-
	1.786-	-	278-

Natuur en Milieufederatie Drenthe stelde samen met een groot aantal betrokken partijen de Agenda 'Boer, Burger en Biodiversiteit' op, waarin ze de gezamenlijke ambitie voor natuurinclusieve landbouw in Drenthe concretiseren. (Foto: Jan Anninga)

5.7 Specificatie en verdeling kosten naar bestemming

	Doelstelling							Totaal 2019	Begroot 2019	Werkelijk 2018
	12 Organisatie van de samenwerking	13 Activiteiten van de samenwerking	14 Samen- werkings- projecten	15 Bijdragen milieucentra	16 Bijdragen milieu- federaties	17 Werving baten	18 Beheer en administratie			
Bijdrage aan milieucentra				214.000				214.000	214.000	160.400
Bijdrage aan milieufederaties					1.416.000			1.416.000	1.416.000	1.416.000
Personeelskosten	232.848		43.659				14.553	291.060	343.400	261.599
Huisvestingskosten	15.529		2.912				971	19.411	15.000	15.827
Bureaunkosten	2.118		397				132	2.647	3.500	2.893
Accountantskosten							10.979	10.979	8.500	10.356
Overige organisatiekosten	3.803							3.803	3.200	3.188
Bestuurskosten							37.442	37.442	41.200	30.260
Samenwerking milieufederaties		66.785						66.785	110.000	60.219
Communicatiekosten		13.183						13.183	22.000	7.668
Overige samenwerkingskosten		31.922						31.922	25.485	24.513
Materiële projectkosten			1.271.949					1.271.949	1.269.900	361.517
	254.297	111.890	1.318.917	214.000	1.416.000	-	64.077	3.379.181	3.472.185	2.354.440

De uitgaven van de Stichting zijn te verdelen over vijf categorieën doelstellingen, namelijk:

- ▶ Organisatie van de samenwerking. Dit betreft kosten van het bureau van de Stichting.
- ▶ Activiteiten van de samenwerkende 12 milieufederaties: activiteiten die ondernomen worden om de samenwerking te organiseren en te ondersteunen, maar die niet direct te maken hebben met de inrichting en beheer van de organisatie.
- ▶ Samenwerkingsprojecten
- ▶ Bijdragen aan milieucentra
- ▶ Bijdragen aan milieufederaties

De toerekening van de uitvoeringskosten aan de doelstellingen vindt plaats op basis van werkelijk gemaakte kosten. De personele kosten worden toegerekend op basis van een schatting van het aantal werkelijk bestede uren. Daarbij wordt uitgegaan dat 80% van de tijd van het personeel besteed wordt aan Organisatie van de samenwerking, 15% aan samenwerkingsprojecten en 5% aan beheer en administratie.

Alle overheadkosten, zijnde de kosten voor personele ondersteuning van de samenwerking, de huisvestings- en bureaukosten naar rato van de uren personeel die ingezet worden voor de ondersteuning van de samenwerking, en de overige organisatiekosten, worden toegerekend aan de Organisatie van de samenwerking

Het financiële resultaat van 2019 komt uit op € 81.250 positief. Begroot was een negatief resultaat van € 72.185, een verschil van € 153.435. Dit verschil wordt voornamelijk verklaard door:

- ▶ Aan personeelskosten is fors minder uitgegeven, vooral door het later dan gepland in dienst nemen van nieuwe medewerkers (verschil € 52.000) en door een (veel) groter aandeel declarabele uren dan voorzien (circa € 50.000).
- ▶ Aan acquisitie is minder uitgegeven doordat eind september de toekenning van het extra project Plan Boom al bekend werd gemaakt. De succesvolle acquisitie in 2018 en 2019 maakte dat gedurende 2019 hier veel minder (€ 12.000) aan is uitgegeven.
- ▶ De vergoeding aan de federaties voor ons Dagelijks Bestuur bedroeg ongeveer € 8.500 minder dan begroot.
- ▶ Vergoedingen aan federaties voor activiteiten van samenwerking zijn lager dan begroot. Een deel van de toegekende gelden blijken aan het eind van het jaar niet besteed, in totaal bijna € 15.000.
- ▶ Aan gezamenlijke scholing en deskundigheidsbevordering is dit jaar zo'n € 11.000 minder besteed dan begroot.
- ▶ Diverse kleinere mee- en tegenvallers aan de uitgavenkant.
- ▶ Daarnaast kende de inkomstenkant een meevaller: eind december 2019 werd bekend gemaakt dat de Natuur en Milieufederaties een bijdrage van € 10.000 kregen uit het programma 'De Kluis'. Hier was in de begroting (uiteraard) geen rekening mee gehouden.

In 2019 had de stichting een gemiddelde personeelsbezetting van 3,0 fte. Er waren medewerkers in dienst voor de volgende functies:

functie	uren/week	periode	
netwerkdirecteur	32	1-jan-2019	31-dec-2019
netwerksecretaris	26	1-jan-2019	31-dec-2019
secretariaat / communicatie	16	1-jan-2019	31-mei-2019
	32	1-jun-2019	31-dec-2019
communicatie	24	1-jan-2019	31-dec-2019
programma coördinator	16	9-sep-2019	15-sep-2019
	20	16-sep-2019	31-dec-2019

Daarnaast zijn functionarissen door de stichting ingehuurd.

Met de hulp van ruim vijftig vrijwilligers werden in december 2019 de eerste tweeduizend van de 10 miljoen bomen van Plan Boom geplant. (Foto: Jack Tillmanns)

Verantwoording bezoldiging directie en toezichthouders

Stichting De Natuur en Milieufederaties had in 2019 geen bezoldigd bestuur. Bestuurlijke taken worden gedaan door directeuren van de 12 aangesloten Natuur- en Milieufederaties binnen de tijd dat zij zijn aangesteld bij de eigen organisatie. Het toezichthoudende orgaan (Raad van Toezicht) bestaat uit 5 leden: 3 leden op voordracht van de Natuur en -Milieufederaties uit de regio's Noord, Midden, Zuid en 2 extern geworven leden. Zij ontvangen geen bezoldiging.

De directie werd in 2019 gevormd door mevr. J. Van de Pas. Er was een dienstverband met haar voor 32 uur per week. Het Algemeen Bestuur heeft het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Het beleid wordt periodiek geactualiseerd. De laatste evaluatie was in 2018. Bij de bepaling van het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning volgt De Natuur en Milieufederaties de Regeling beloning directeuren van goededoelenorganisaties (zie www.goededoelennederland.nl). De regeling geeft aan de hand van zwaartecriteria een maximumnorm voor het jaarinkomen. De weging van de situatie bij De Natuur en Milieufederaties vond plaats door het AB. Dit leidde tot een zogenaamde BSD-score van 315 punten met een maximaal jaarinkomen van EUR 86.578 (1 FTE/12 mnd.). Het voor de toetsing relevante werkelijke jaarinkomen van de directie bedroeg voor J. v.d. Pas (0,84 FTE/12 mnd) € 72.908. Het werkelijk jaarinkomen (€ 67.727) bleef binnen het geldende maximum. Tevens valt de totale bezoldiging binnen de WNT-norm van € 194.000 (fulltime) zoals deze voor het jaar 2019 geldt.

	2019	2018
	€	€
Naam	J. van de Pas	J. van de Pas
Functie	netwerkdirecteur	netwerkdirecteur
Duur dienstverband in	1/1 - 31/12	1/1 - 31/12
Omvang dienstverband (in fte)	0,84	0,84
Dienstbetrekking	ja	ja
Individueel WNT-maximum	163.368	159.158
Bezoldiging		
Beloning (= jaarinkomen)	67.727	66.743
Belastbare onkostenvergoedingen	-	-
Beloningen betaalbaar op termijn (pensioen wg-deel)	9.549	8.733
Subtotaal	77.276	75.476
-/- Inverschuldigd betaald bedrag	-	-
Totaal bezoldiging	77.276	75.476

Er zijn in 2019 geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt aan leden van de Raad van Toezicht, leden van het bestuur of directie

Besteding aan de doelstelling

	2019	2018
	€	€
Doelbestedingspercentage van de baten		
Bestedingen aan de doelstellingen	3.315.104	2.299.808
Som der baten	3.462.217	2.392.154
Som der lasten	3.379.181	2.354.440
Bestedingen aan de doelstellingen / som der baten:	95,8%	96,1%
Bestedingen aan de doelstellingen / som der lasten:	98,1%	97,7%
Fondsenwervingspercentage		
Kosten eigen fondsenwerving / baten eigen fondsenwerving:*	0,0%	0,0%
Percentage beheer en administratie		
Kosten beheer en administratie	64.077	54.632
Som der lasten	3.379.181	2.354.440
Kosten beheer en administratie / som der lasten:	1,9%	2,3%

* Stichting De Natuur en Milieufederaties is geen fondsenwervende instelling, maar kansspelbegunstigde.
De stichting doet geen beroep op de publieke offervaardigheid.

Foto: Jack Tillmanns

6 Overige gegevens

6.1 Vaststelling en goedkeuring

De jaarrekening 2019 is door het bestuur vastgesteld in de vergadering van 4 juni 2020.

6.2 Statutaire bepaling resultaatbestemming

In de statuten van de stichting zijn geen bepalingen opgenomen omtrent de bestemming van het resultaat.

6.3 Resultaatbestemming

Het bestuur stelt de resultaatbestemming vast overeenkomstig de resultaatverdeling zoals opgenomen in de staat van baten en lasten.

6.4 Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich na balansdatum geen gebeurtenissen voorgedaan die hier vermeld dienen te worden.

6.5 Controleverklaring

 De Jong
Accountancy & Financieel Management

IBAN Nr. NL33 INGB 0660 3535 04
BTW NL 8095.05.691.B01
KvK Noord Nederland 01091151

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van
Stichting De Natuur en Milieufederaties te Utrecht

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Ons oordeel
Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting De Natuur en Milieufederaties te Utrecht gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting De Natuur en Milieufederaties per 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met de Richtlijn 650 Fondsenwervende Instellingen.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2019;
2. de staat van baten en lasten over 2019; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel
Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en het Controleprotocol WNT 2019 vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting De Natuur en Milieufederaties zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- overige gegevens;
- bijlage 7.1 Overzicht betalingen in 2019 van de Stichting De Natuur en Milieufederaties aan de twaalf provinciale Natuur en Milieufederaties.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag, in overeenstemming met RJ 650.

Burgemeester Wuiteweg 58 F: 0512 - 586 890
9203 KM Drachten E: info@dejongafm.nl
T: 0512 - 586 898 I: www.dejongafm.nl

Persoonlijke Professionals met Passie

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het Bestuur en de Raad van Toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ 650 en de bepalingen krachtens de WNT. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de onderneming in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening. De Raad van Toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, het Controleprotocol WNT 2019, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn,

moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de met governance belaste personen onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Drachten, 4 juni 2020
De Jong AFM B.V.

Origineel getekend door J.D. de Jong AA

7 Bijlagen financieel jaarverslag

7.1 Overzicht betalingen in 2019 van de Stichting De Natuur- en Milieufederaties aan de twaalf provinciale Natuur en Milieufederaties

BEGROTINGSPOST	NMFG	FMF	NMFD	NMO	GNMF	NMFF	NMNH	NMU	NMZH	ZMf	BMF	NMFL	TOTAAL
B1901 Bijdrage 2019	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	118.000	1.416.000
AC1802 Dagelijks Bestuur				11.520				8.000		2.160	1.280		22.960
AC1815 Portefeuillehouders		6.400		4.000			12.000		720			1.120	24.240
AC1820 Relatiebeheer NPL en projectontwikkeling				4.960				4.000					8.960
AC1915 Portefeuillehouders	2.000	4.400		2.000	3.000		7.600	6.740	860				26.600
Huisvesting								1.767					1.767
Personeelskosten bureau NMF								175					175
Huisvesting								15.204					15.204
PR1604 Milieustudie Wind op Land	3.570		3.780	12.215	3.220	3.185		26.133			5.210		57.313
PR1718 Websites en intranet			1.440					1.200					2.640
PR1801 Energie-initiatieven	11.680		13.600		6.400	5.600		13.600					50.880
PR1802 Natuurinclusieve landbouw	640	3.440					35.739		640		640		41.099
PR1803 Omgevingswet		3.200					4.800						8.000
PR1804 Nacht van de Nacht		1.000						18.723					19.723
PR1806 Inventarisatie Alliander					726		726						1.452
PR1810 Circulaire Economie		800	1.200	10.040	1.200	1.200	800	7.760	1.600	1.200	160	640	26.600
PR1808 Nazorg Milieustudie Wind op Land				1.200	2.400			4.720					8.320
PR1901 Energie	5.000		5.000	1.000	1.000	1.000	1.000	5.000	1.000	1.000	1.000	1.000	23.000
PR1902 Natuurinclusieve landbouw	560	1.160	1.160	1.160	1.160	560	12.000	560	560	1.760	4.600	560	25.800
PR1904 Nacht van de Nacht		1.000	1.000					7.500					9.500
PR1910 Circulaire Economie		960	960	960	960	960	4.000	7.600	1.440	960	960	960	20.720
PR1911 Energietuinen			50.000	50.000				50.000			20.000		170.000
PR1914 Participatiecoalitie	55.200	27.200	27.200	34.400	59.600	27.200	34.400	66.000	70.400	27.200	48.800	34.400	512.000
PR1917 Voedselcampagne - Good Food Club			1.400		2.400			10.800					14.600
Overig	23	605	39	2.500				1.573	208	31	19	13	5.011
Aflossing lening							-10.000						-10.000
TOTAAL	196.673	168.165	224.779	253.955	200.066	157.705	221.065	375.055	195.428	152.311	200.669	156.693	2.502.564

Stichting De Natuur en Milieufederaties
Arthur van Schendelstraat 600
3511 MJ Utrecht
www.natuurenmilieufederaties.nl

Vormgeving: www.invloedontwerp.nl

*Samen voor mooie en
duurzame provincies*

**de natuur en
milieufederaties**